

HEIDI HAUKELIEN

**Norsk på nytt.
En evaluering av prosjektet
Norsk i går, i dag og i morgen?**

Copyright © 2006 by Norsk kulturråd
All rights reserved
Utgitt av Norsk kulturråd i kommisjon hos Fagbokforlaget

ISBN 13: 978-82-7081-133-5
ISBN 10: 82-7081-133-5

Grafisk produksjon: John Grieg AS, Bergen

Omslagsdesign ved forlaget
Forsidebilde: Wenche Kvalstad Eckhoff: Spor (1991)
© Wenche Kvalstad Eckhoff/BONO 2006.
Foto: © Anders Eckhoff
Sideombrekking: Laboremus Prepress AS

Spørsmål om denne boken kan rettes til:
Fagbokforlaget
Postboks 6050, Postterminalen
5892 Bergen
Tlf.: 55 38 88 00 – Faks: 55 38 88 01
E-post: fagbokforlaget@fagbokforlaget.no
www.fagbokforlaget.no

For mer informasjon om Norsk kulturråd og kulturrådets rapportserie:
www.kulturrad.no

Norsk kulturråds rapportserie omfatter skrifter som kan ha forsknings- og utredningsmessig interesse for Norsk kulturråd, for deler av norsk kultur- og samfunnsliv, og for forskere og utredere på kulturfeltet. Kulturrådet utgir i tillegg en notatserie med mer foreløpig og begrenset siktemål.

Rapportserien redigeres av Norsk kulturråds utredningsseksjon og utgis av Norsk kulturråd i samarbeid med Fagbokforlaget. De vurderinger og konklusjoner som kommer til uttrykk i rapportene, står for den enkelte forfatters regning – og avspeiler ikke nødvendigvis Kulturrådets oppfatninger.

Forord

Telemarksforskning-Bø fikk i 2003 tilslag på anbud til Norsk kulturråd om å evaluere prosjektet *Norsk i går, i dag og i morgen?* Prosjektet er et samarbeid mellom Norsk Folkemuseum og Internasjonalt Kultursenter- og museum (IKM), og har som mål å dokumentere den nyere innvandringshistorien gjennom innsamling av livshistorier.

Evalueringstilbudet ble til i samarbeid mellom kulturviter Åsne Widskjold Haugsevje, sosialantropolog Heidi Haukelien og professor i kulturstudier Per Mangset. Det bygger på disse dokumentene:

1. Beskrivelse av prosjektet (Norsk kulturråds notat)
2. Innlednings- og bakgrunnsnotat (IKM/Norsk Folkemuseum)
3. Prosjektsøknad til Norsk kulturråd (IKM/Norsk Folkemuseum)
4. Intensjonsavtale mellom IKM og Norsk Folkemuseum

Vi la opp til en *prosessevaluering* med oppstart i september 2003 og med avslutning ved utgangen av 2005. Vi ønsket å gjøre enkle undersøkelser underveis i prosjektperioden og å produsere korte delrapporter med faglige innspill til prosjektet underveis. Sluttrapporten skulle summere opp erfaringer fra hele prosjektperioden.

Heidi Haukelien har stått for gjennomføringen av evalueringen og er forfatter av denne rapporten. Kulturhistoriker Otto Christian Dahl har bidratt med faglige innspill underveis i evalueringen, mens Sigrid Røyseng har gitt nyttige innspill under den avsluttende skriveprosessen.

I tilbudsinnbydelsen etterspurte Norsk kulturråd en evaluering med fokus på to hovedområder:

- 1) metodiske og organisatoriske problemstillinger knyttet til dokumentasjon av «det flerkulturelle Norge».
- 2) gjennomføringen og resultatene av dokumentasjonsarbeidet.

De overordnede problemstillingene i evalueringsskissen var disse:

- I hvilken grad har personer med innvandrerbakgrunn fått reell innflytelse i prosjektet? Har prosjektet fått leve og vokse i innvandrernes hender? Og hvilken betydning har innvandrernes roller i prosjektarbeidet fått for prosess og resultat?
- Hvordan er samarbeidet mellom IKM og Norsk folkemuseum, og mellom disse to institusjonene og innvandrerorganisasjonene? Hvordan er prosjektet forankret i de ulike institusjonene, og hva har prosjektmidlene blitt benyttet til? Hvilken betydning har dette for prosessen og resultatene?
- Bidrar prosjektet til nye forståelser og nyansering av de stereotypier og generaliseringer som nordmenn baserer sine forestillinger om innvandrere på, eller bidrar det til å reprodusere disse?
- Bidrar prosjektet til henholdsvis å befeste eller rukke ved etablerte forestillinger ved «det norske»? Hvilke diskurser om «det norske» og om innvandrere kommer til uttrykk gjennom prosess og resultat? Og hvordan forholder prosjektet seg til etnosentrisme og essensialisme?
- Lykkes prosjektet med å nå frem til innvandrergrupper med sin formidling? Og hvilken betydning har dette for institusjonenes roller i samfunnet?

Ifølge Norsk kulturråds bakgrunnsnotat var prosjektet en nyskaping i museumssektoren. Det nyskapepde var at innvandrere ble invitert til å delta samtidig som klassiske museale dokumentasjonsformer ble tatt i bruk. Det ble presisert at det derfor var nødvendig å utvikle metoder for tilnærming og kontakt med innvandrer miljøene, og for inkludering av personer med innvandrerbakgrunn i selve prosjektarbeidet.

I henhold til museenes prosjektsøknad var det på tidspunktet for vårt evalueringstilbud allerede gjen-

nomført tema- og metodeseminarer for dem som arbeidet med prosjektet, og drøftingsmøter med innvandrerorganisasjoner. I evalueringens første fase var det derfor viktig å få kartlagt hvordan disse første skrittene var planlagt og gjennomført til da.

Et viktig fokus i evalueringsarbeidet skulle være å undersøke hvordan de to museene nærmet seg innvandremiljøene. Vi ønsket å finne svar på hvordan de gikk frem for å knytte kontakter, og på hvilke tidspunkt personer med innvandrerbakgrunn kom med i prosjektet. I hvilken grad og på hvilke måter ble personer med innvandrerbakgrunn representert i prosjektarbeidet? Denne type spørsmål er aktuelle for å kunne vurdere i hvilken grad innvandrerne selv fikk et selvstendig eierforhold til prosjektet, noe vi vurderte som avgjørende for deres engasjement i og innflytelse på arbeidet, og i siste instans på resultatene av prosjektet.

Norsk kulturråd var spesielt interessert i å få belyst de metodiske sidene ved gjennomføringen av prosjektet. Det henger sammen med at prosjektsøkerne selv fremhever det metodiske som en viktig del av prosjektet: Interessen for utprøving av ulike metoder knyttes spesielt til det nyskapende ved *Norsk i går, i dag og i morgen?*, og det representerer to nye utfordringer i museumssammenheng. Disse er:

1. dokumentasjon av «det ikke-norske»
2. dokumentasjon av samtid og nær fortid

Bevilgningen fra Norsk kulturråd skulle gå til dokumentasjonsdelen av prosjektet, ikke til formidling i form av utstillinger og publikasjoner. Evalueringen skulle likevel ta for seg et utsnitt som dekker både formidling og dokumentasjon. Jeg har valgt å knytte

hovedvekten av diskusjonene i denne rapporten til det prosjektdeltagerne regner som hovedpilaren, nemlig prosessene rundt dokumentasjonsarbeidet av de ulike innvandrergruppene. Det er fordi hovedvekten av prosjektarbeidet har vært lagt her, og fordi denne delen av arbeidet berører viktige prinsipielle sider ved museenes rolle ovenfor innvandrerne.

Denne rapporten bygger på et bredt spekter av informasjonskilder. I tillegg til søknaden til Norsk kulturråd, har prosjektdeltagerne produsert årlige planer og årsmeldinger som er brukt som grunnlag for evalueringen. Jeg har studert kataloger og publikasjoner i forbindelse med utstillingene og enkelte delprosjekt. Videre har bøker publisert i samarbeid med og som resultat av prosjektet, dannet grunnlag for evalueringen. I oppstarten av evalueringen var jeg med på ett fellesmøte der alle prosjektdeltagerne og prosjektlederne var samlet. Underveis har jeg vært med på flere styringsgruppemøter og intervjuet deltagerne. Det har også blitt flere samtaler og intervjuer med prosjektlederne. Alle prosjektmedarbeiderne, med unntak av en, er intervjuet. Det er også fem representanter fra referansegruppen, og fire av de deltagende fra to av innvandrergruppene er intervjuet. Ved arkivet hos Norsk Folkemuseum har jeg lyttet til et utsnitt av intervjuopptakene, lest noen intervjuer og sett på fotografier som er samlet inn gjennom prosjektet. Underveis har jeg sett en utstilling ved Norsk Folkemuseum og flere utstillinger ved IKM. Informasjonen om prosjektet bygger også på deltagelse ved informasjonsmøter i forbindelse med oppstart av prosjektet *Nye Nordmenn – egne stemmer* og *Min hverdag – min verden*.

Innhold

Forord	3	4 Vitenskapelighet	26
1 Innledning	7	Sammenheng mellom problemstilling, mål og metode	26
Kort beskrivelse av <i>Norsk i går, i dag og i morgen?</i>	7	Manglende dokumentasjon av prosessen ..	27
Rapportens oppbygging	8	Museenes rolle som forskningsinstitusjoner	28
Analytiske dimensjoner	8	Kunnskapsbase eller identitet	29
2 Livsløpsintervjuer	11	Modernitetsteoretiske kontekster	31
Utprøving av metoder og utvalgskriterier ..	11	Empiriske kontekster	31
Livsløpsintervjuer med pakistanske innvandrere	11	Tidligere analyser	32
Kvinnenes historie	14	Problemstilling	32
Livsløpsintervjuer med tyrkiske innvandrere	15	Oppsummerende refleksjoner	32
Livsløpsintervjuer av bosniske flyktninger.	16	5 Delprosjektene	34
Livshistorier som dokumentasjon	17	Min hverdag – min verden	34
Restriksjoner på tilgjengelighet	18	Mat og kultur	34
Arkivering	18	Nye nordmenn – egne stemmer	35
Oppsummerende refleksjoner	18	Klær	35
3 Innvandrernes rolle i prosjektet	20	Antirasistisk arbeid i Norge. Fra Nansen til NOAS	36
Referansegruppen	20	Håndbok	36
Konsekvenser av at referansegruppen ble nedlagt	23	Dokumentasjon i opprinnelseslandet	36
Innvandrere som foretok intervjuer	23	Omtale av katalogen <i>Livets begynnelse</i> . <i>Personlige historier om svangerskap og fødsel</i>	36
Valg av innvandrergupper	24	Omtale av utstillingen <i>Norsk i 100 – 15 historier om å krysse grenser</i>	39
Oppsummerende refleksjoner	25	Dialog, identitet eller vitenskap?	39
4 Vitenskapelighet	26	6 Oppsummering	41
Sammenheng mellom problemstilling, mål og metode	26	Litteraturliste	44
Manglende dokumentasjon av prosessen ..	27		
Museenes rolle som forskningsinstitusjoner	28		
Kunnskapsbase eller identitet	29		
Modernitetsteoretiske kontekster	31		
Empiriske kontekster	31		
Tidligere analyser	32		
Problemstilling	32		
Oppsummerende refleksjoner	32		

Innledning

Kort beskrivelse av *Norsk i går, i dag og i morgen?*

Hovedmål:

- Å dokumentere aktuelle aspekter ved den nyere tids flerkulturelle samfunn
- Å bygge opp samlinger og arkiv som belyser nyere tids innvandring til Norge
- Å formidle kunnskap om ulike sider ved innvandringen
- Å sette «det norske» under debatt

(Prosjektsøknad april 2003:1)

Prosjektets analytiske grunnlag

Den analytiske forankringen til *Norsk i går, i dag og i morgen?* er formulert i IKMs og Norsk Folkemuseums søknad til Norsk kulturråd. Følgende punkter hentet fra prosjektbeskrivelsens *Målsetting – problemstilling*, er de jeg vurderer som de viktigste av disse.

- Prosjektsøkerne ønsker å «speile utviklingen» av det flerkulturelle norske samfunnet.
- De ser det som viktig at museer har et bevisst forhold til begrepene «norsk», «nasjon» og «kultur».
- De vil dokumentere «prosessene som utspiller seg i møtet mellom innvandret og norsk kultur».
- Prosjektsøkerne ønsker å belyse kulturmøter som foregår over generasjoner, og som gir grunnlag for det de kaller nyetnisitet. Med dette menes «... kulturformer som er resultat av møtet mellom innvandret og bestående kultur ...». Ifølge søkerne er det gjort relativt lite kulturforskning på dette temaet som spesielt dreier seg om materiell kultur og kultur som kulturarv. IKM har vært opptatt av denne problematikken og produsert en rekke utstillinger og formidlingsprosjekter for å sette søkelyset på dette. Men de har ikke foretatt noen systematisk innsamling og metodisk kildekapning som kan benyttes for ettertiden. Dette ønsket Norsk Folkemuseum og IKM å gjøre noe med.

Metodiske innfallsvinkler:

Gjennomføringen av prosjektet kan oppsummeres i følgende punkter:

- Hovedpilaren i prosjektet har vært gjennomføringen av livsløpsintervjuer med tre innvandrergrupper bosatt hovedsakelig i Oslo- og Drammensområdet. Disse gruppene er: pakistanske arbeidsinnvandrere, tyrkiske arbeidsinnvandrere og bosniske flyktninger. Intervjuene med pakistanske og tyrkiske innvandrere ble startet opp høsten 2003, mens intervjuene av bosniske flyktningene ble satt i gang våren 2005.
- I forbindelse med livsløpsintervjuene ble det også samlet inn, avfotografert og digitalisert bilder fra innvandrernes private samlinger.
- Høsten 2003 ble det gjennomført et delprosjekt kalt *Min hverdag – min verden*. Dette var et dokumentasjonsprosjekt der 500 barn fra 14 Oslo-skoler fikk utdelt hvert sitt engangskamera for å ta bilder av sin egen hverdag. Det resulterte i en utstilling ved Norsk Folkemuseum og 13 000 fotografier i Norsk Folkemuseums arkiv.
- Det er også gjennomført tematiserte intervjuer. Temaer som belyses, er først og fremst knyttet til *svangerskap og fødsel* og til begrepet *norskhet*.
- I 2003 ble det gjennomført videodokumentasjon, fotografering og intervjuer av fem innvanderbutikker.
- Parallelt med gjennomføringen av intervjuer, fotografier og videoopptak, har materialet fortløpende blitt bearbeidet og arkivert i Norsk Folkemuseums arkivsystem.
- Det er gjennomført flere utstillinger der man har tatt i bruk materiale samlet inn i regi av dette prosjektet.
- Prosjektet skulle også innebære en systematisk innsamling av symbolske gjenstander.

Aktørene i prosjektet:

Førstekonservator ved Norsk Folkemuseum, Liv Hilde Boe (etnolog) og innsamlings- og dokumentasjonsansvarlig ved IKM, Kristin Gaukstad (museolog), delte prosjektlederansvaret. Boe hadde i hovedsak ansvar for det som ble gjennomført ved Norsk Folkemuseum, mens Gaukstad hadde ansvaret for det som foregikk ved IKM. Boe brukte 100 % av sin stilling, mens Gaukstad brukte to dager i uken til dette prosjektet. Det ble engasjert medarbeidere som dels ble finansiert gjennom ABMU, dels gjennom prosjektmidler fra Norsk kulturråd. Bevilgningen fra Kulturrådet har hovedsakelig gått med til å lønne prosjektmedarbeiderne. Disse var:

- En folklorist (fra august 2003–desember 2004) som ble engasjert til å gjennomføre intervjuer blant pakistanske innvandrere.
- En sosialantropolog (fra august 2003–våren 2006) som hadde ansvaret for intervjuene blant tyrkiske innvandrere. Hun arbeidet også med registrering og arkivering.
- En bibliotekar (fra august 2003–august 2004) som hadde ansvaret for digitalisering og arkivering av materialet.
- En pakistansk innvandrer ble fra august 2003–august 2004 engasjert til å være «døråpner» og foreta intervjuer i det pakistanske miljøet, samt å være reiseleder på studietur til Pakistan.
- Flere personer ble kortvarig engasjert for å gjennomføre intervjuer og andre mindre oppdrag, mens en person ble engasjert for å legge materialet inn på *Primus* (arkiveringssystem).
- En historiker ble engasjert i en periode for å gjennomføre et delprosjekt.

Rapportens oppbygging

Rapporten består av fire hoveddeler:

- Presentasjon og diskusjon av hvordan livsløpsintervjuene ble gjennomført.
- Diskusjon av innvandrernes rolle i prosjektet.
- En diskusjon om hvordan prosjektet har forholdt seg til vitenskapelige kriterier i for-, under- og etterarbeidet med livsløpsintervjuene, samt forslag til teoretisk tilnærming.
- Presentasjon av delprosjekter.

Analytiske dimensjoner

I Norge har erkjennelsen av at landet er *flerkulturelt*, blitt etablert relativt sent. I større grad enn de fleste

andre europeiske land har det norske samfunnet vært preget av den idé at samfunnet består av *en*, forholdsvis udiffereensiert kultur som er nasjonal og dermed naturlig knyttet til territoriet. Gradvis har imidlertid den samiske minoritetsbefolkningen tilkjempet seg en plass som anerkjent minoritet i dette fellesskapet, og etter hvert har også innvandrer- og flyktningbefolkninger i noen grad blitt anerkjent som en del av det kulturelle landskapet. Men innvandrer- og flyktningbefolkningens status som kulturelle minoriteter forblir uklar og omstridt. For eksempel preges diskusjonen om «integrasjon» av sterke og utbredte forestillinger om relasjoner mellom kulturelle verter og kulturelle gjester, og om behovet for at «gjestene» – som bidrar til å «krydre» vertenes majoritetskultur – er seg sin gjestestatus bevisst og demonstrerer sin vilje til å tilpasse seg. I en kulturell kontekst som rommer få historiske erfaringer med levemåter og identifikasjonsformer som ikke uten forbehold underlegger seg det nasjonale fellesskapets selvforståelse og standarder, er det ikke nødvendigvis overraskende at erfaringer med kulturelt mangfold skaper problemer med hensyn til toleranse, representasjonsformer og politikkutforming.

I forbindelse med *Norsk i går, i dag og i morgen?* er det særlig det vi kan kalle *representasjonens politikk*, som står på prøve. Prosjektet har sitt utgangspunkt i en (intendert) historisk ironi; det tar mål av seg å synliggjøre deler av den kulturelle virkeligheten som til dels er fortiet, fortrent og undertrykt, og en av de institusjonene som står for arbeidet – Norsk Folkemuseum – er et av de fremste historiske uttrykkene for den formen for selvforståelse som har bidratt til nettopp dette. Formidling av historie og folkløse i Norge har tradisjonelt vært svært sterkt preget av den nasjonale fortelling. Dens formål har ikke ganske enkelt vært å formidle kunnskap med kritisk distanse, men å etablere identitet og tilhørighet. Den har med andre ord vært med på å skape den fortelling den skulle avbilde. Når Norsk Folkemuseum nå tar for seg erfaringer og fortellinger som aldri fikk plass i denne nasjonale fortellingen, og samtidig setter fenomenet «*det norske*» under lupen, er det selvsagt vanskelig å unngå å lese det som et representasjonspolitisk manifest. Det dreier seg om noe langt mer enn å supplere et bilde av kultur som har vært en smule ensidig. Det signaliserer en vilje til å representere De Andres erfaringer og tradisjoner samtidig som man reflekterer over og kanskje reviderer

selve den erfarings- og representasjonsformen som har gjort dette mulig.

Prosjektet *Norsk i går, i dag og i morgen?* står derfor ovenfor to svært interessante og grunnleggende utfordringer. Den epistemologiske utfordringen dreier seg om spørsmålet om de erkjennelsesmessige forutsetningene for representasjon av kulturelt mangfold. Disse har sin egen kulturelle kontekst, og den kan enkelt beskrives som henholdsvis *nasjonal* og *postkolonial*. I et samfunn der den nasjonale historien og det nasjonale fellesskapet har vært en ubestridt og i høyeste grad heroisk referanse, består utfordringen i å reflektere over hva dette har betydd for forståelsen av kulturelt mangfold. Dette gjelder også selve den institusjonen som står ansvarlig for arbeidet, en institusjon som historisk har fungert som en av de mest bekreftende redskapene i den nasjonale konsolideringen, som den nå har tatt mål av seg til å gå selvkritisk til verks mot. Kulturformidlingens postkoloniale kontekst angår det vi kan kalle «de andre historiene», som betegner alternativene til den nasjonale; med andre ord de historiske erfaringer som knapt fikk plass i majoritetsbefolkningens nasjonale fortelling, og som fremfor alt er formet av den koloniale transformasjonen av verden. Forholdet mellom Vesten og resten har, ifølge sentrale teoretikere som Edward Said og Johannes Fabian, etablert en kulturell hierarkisering som naturliggjør kolonimaktens utkikkspunkt og verdensanskuelse, og gjør begge nøytrale. Herfra fremstår «de andre» som fremmede, eksotiske og hinsides vår tid og vårt rom, for eksempel som produkter av «Orientens» kultur. *Orientalismen* betegner altså arven de koloniale transformasjonene skapte, en arv som i høy grad har stimulert representasjoner av forholdet mellom Vesten og resten som et møte mellom nasjonale vertskulturer i fronten av samfunnsmessig evolusjon og (fargerike?) besøkende fra «u-land» som bærer med seg «u-kulturer». Hvordan plasserer prosjektet *Norsk i går, i dag og i morgen?* seg selv i den intense debatten om kulturmøtets koloniale kontekst? Hvordan forholder det seg til den makt den nasjonale fortellingen og dens institusjoner gir når det gjelder retten til å «synliggjøre» De Andre? Hvilke grep foretas for å problematisere og eventuelt overskride majoritetens «rett» til å definere premisene for en slik synliggjøring? Hvordan har prosjektet åpnet for innvandrernes perspektiver på hva slags kulturelle artikuleringer det er tale om? Hva slags teori om kulturmøter og eventuelt multikulturelle

prosesser bygger prosjektet på, og hvilke føringer ga dette for prosjektet?

Den andre utfordringen er metodisk og gir følgende spørsmål: Hvordan har det epistemologiske dilemmaet blitt operasjonalisert i dette prosjektet? Hvordan har man tatt hensyn til representasjonsutfordringen i selve gjennomføringen, spesielt i relasjon til dem prosjektet angår (altså innvandrerne)? Hvilke innvandrergrupper representeres, hvordan, med hvilken begrunnelse? Det viktigste spørsmålet er likevel: Hvilke innvandrergrupper deltok direkte, og på hvilken måte la de premisser for arbeidet? Et slikt spørsmål er selvsagt spesielt viktig gitt det vi overfor omtalte som prosjektets paradoksale eller endog ironiske vri: Når Norsk Folkemuseum initierer et arbeid av denne typen, er det rimelig å forvente at «objektet» ikke bare blir et subjekt, men også at subjektet bidrar avgjørende til utformingen av representasjonens kontekst. Neste problemstilling følger av denne: I hvilken grad har selve den praktiske gjennomføringen av prosjektet lagt til rette for å lære av det spennende settet av ideer som ligger til grunn?

En tredje utfordring i prosjektet *Norsk i går, i dag og i morgen?* som utgjør en sentral dimensjon i denne evalueringen, er allmenn, men samtidig nært knyttet til diskusjonen ovenfor. Denne utfordringen dreier seg om forholdet mellom prosjektets signaler og begrunnelser utad, og dens faktiske organisering og gjennomføring «innad». Enhver organisasjon og ethvert prosjekt må forholde seg til denne utfordringen. I organisasjonsforskning har dette forholdet blitt viet stor oppmerksomhet i det siste tiåret, og er blant annet inspirert av Nils Brunssons klassiske bok (med den «kyniske» tittelen) *The Organization of Hypocrisy* fra 1989. Sentralt i Brunssons perspektiv står forholdet mellom «snakk», avgjørelsen og handling i organisasjoner. Det er verken gode logiske eller empiriske grunner til å anta at disse nivåene eller funksjonene er entydig knyttet sammen. I de fleste organisasjoner er det tvert imot en viss «avstand» og endog motsetninger mellom dem. Det skyldes at organisasjoner svært ofte står overfor oppgaven med å legitimere sin virksomhet overfor høyst ulike publikum, og i tillegg oversetter mellom svært ulike sjangere og typer av sosial handling (på ulike abstraksjonsnivå). Det interessante spørsmålet er derfor ikke hvorvidt det er en entydig sammenheng mellom «snakk», avgjørelser og handling, men hvordan forbindelsene etableres, og hvor holdbare disse

er. Et typisk eksempel er intensjoner. Intensjoner anvendes ofte som legitimeringer av fremtidige avgjørelser og handlinger overfor potensielle finansieringskilder. Disse intensjonene er ikke nødvendigvis enkle å oversette til praktisk handling, siden de ofte er formulert på et høyt abstraksjonsnivå som ikke nødvendigvis tar hensyn til utfordringer i den praktiske verden. De er heller ikke nødvendigvis tett knyttet til dilemmaer som kan oppstå i konkrete prioriteringssituasjoner. Det er derfor vanlig at ikke alle intensjoner faktisk følges opp. Hensikten med å gjøre dette klart her, er å understreke at det kan være både rimelige og urimelige grunner til at oversettelsen mellom abstrakte, ideelle fordringer og praktiske realiteter fører til en viss avstand og endog misfor-

hold mellom dem. Et relevant eksempel for dette prosjektet er spenningen mellom krevende ambisjoner om nyskaping og systematisk metodeutvikling på den ene siden, og hensikten om å gjøre innvanderne til aktører gjennom deltagelse i innflytelsesrike fora på den andre siden. Begge forhold tjener som nødvendige legitimeringer i søknadsprosessen, men i den praktiske gjennomføringen kan disse to hensiktene komme i konflikt med hverandre.

Det er altså to typer spørsmål her: Hvordan har oversettelsene mellom prosjektets overordnede begrunnelser utad blitt oversatt til praktisk arbeid innad, og hvilke intensjoner har blitt «glemt» underveis – og med hvilke (eksplisitte eller implisitte) begrunnelser?

Livsløpsintervjuer

Livsløpsintervjuer utgjør hovedstammen i *Norsk i går, i dag og i morgen?* Mesteparten av midlene fra Norsk kulturråd har gått med til å lønne prosjektmedarbeidere til å gjennomføre for-, under- og etterarbeid i forbindelse med livsløpsintervjuene. Prosjektlederne understreker også i forskjellige sammenhenger at de vesentligste resultatene fra dette prosjektet er samlingene av livsløpsintervjuer i Norsk Folkemuseums arkiv.¹ Denne rapporten rettes derfor hovedsakelig mot problemstillinger knyttet til gjennomføring av livsløpsintervjuene. Det gis likevel en kort presentasjon og omtale av delprosjektene i et senere kapittel.

Utprøving av metoder og utvalgsriterier

I prosjektbeskrivelsen og i ulike rapporter underveis uttrykker prosjektdeltagerne interesse for å prøve ut ulike metoder for å se hvilke som egner seg best i ulike sammenhenger:

«En sentral målsetting er også å utprøve ulike dokumentasjonsmetoder, ulike utvalgsriterier og ulike kombinasjoner av kildetyper tilpasset de ulike prosjektene, problemstillingene og temaene» (prosjektplan 2002–2003:1).

Prosjektdeltagerne legger også vekt på å prøve ut ulike metoder for å komme i kontakt med flere innvandrergupper. I den samme prosjektplanen fra 2002–2003 heter det at tilnærmingen til de ulike innvandrerguppene skulle foregå dels gjennom IKMs nettverk og dels ved at prosjektdeltagerne tok kontakt med flere innvandrersorganisasjoner. Dette var for å sikre et utvalg som representerte en bredde av innvandrerbefolkningen.

«Prosjektet vil søke å samarbeide direkte med ulike innvandrersorganisasjoner og enkeltpersoner for å trekke disse inn som ressurspersoner.»

Innvandrerens innflytelse skulle også sikres gjennom en faglig referansegruppe med representanter fra innvandrersorganisasjonene. Disse var utpekt av *Kontaktutvalget for innvandrere og myndigheter* (KIM). Det skulle også være en representant for en minoritetsgruppe i styringsgruppen.

Livsløpsintervjuer med pakistanske innvandrere

Den første innvandrerguppen som ble intervjuet, var de pakistanske innvandrerne. Dette arbeidet ble startet opp på høsten 2003. En norskpakistansk mannlig innvandrere ble engasjert i halv stilling for å spre informasjon om prosjektet i det pakistanske miljøet, være døråpner og foreta intervjuer. Ifølge prosjektlederne informerte han om prosjektet i veldig mange miljøer og var til stor hjelp i å få tilgang til mennesker som var villige til å la seg intervjuet. Prosjektlederen ved NFM og en prosjektansatt folklorist hadde også oppgaven med å foreta disse intervjuene.

Intervjuguiden var en oversettelse av *spørrelister* hentet fra engelske *oral-history*-metoder som prosjektmedarbeiderne hentet inspirasjon fra.

I utgangspunktet ønsket man å intervju ca. 10 representanter for følgende grupperinger innenfor den pakistanske innvandrerbefolkningen (prosjektplanen for 2002–2003):

1. De første arbeidsimmigrantene, menn
2. Annen generasjon, menn
3. Første generasjon kvinner, familieforening
4. Annen generasjon, kvinner
5. Ektefeller hentet fra Pakistan
6. Ungdom

Disse seks gruppene ankom Norge til ulike tidspunkter og av ulike årsaker. Man antok at de ville ha ulike erfaringer og betraktninger fra møtet med det

1 Materialet bearbeides og oppbevares i Norsk Folkemuseums arkiv, men eies av Norsk Folkemuseum og Internasjonalt Kultursenter og museum i fellesskap.

norske samfunnet, både som følge av deres erfaringer med å bo i Pakistan før de emigrerte til Norge, som følge av endringer over tid i det norske samfunnet og spesielle erfaringer knyttet til deres ulike roller i det pakistanske miljøet og det norske samfunnet.

Utvalget ble ikke slik man hadde planlagt. Det totale antallet intervjuede personer ble redusert, og fordelingen mellom dem viste en overvekt av (såkalt) førstegenerasjons innvandrere, menn. I Oslo-regionen ble det gjennomført intervjuer med 11 kvinner (16 intervjujesjoner), mens mennene talte 22 (med 59 intervjujesjoner). Materialet består altså av dobbelt så mange intervjuer av menn som av kvinner, og i tillegg er intervjuene nesten fire ganger så lange. I Kristiansand, hvor det også ble foretatt noen intervjuer, var flere yngre, såkalt andregenerasjons innvandrere representert, og fordelingen mellom kjønnene var omtrent lik.² Hvorfor ble fordelingen slik den ble?

Ut fra den dokumentasjonen som foreligger nå, er det vanskelig å vite hvordan man gikk frem i den første innvandrerguppen, bortsett fra at de engasjerte en kontaktperson som døråpner inn i det pakistanske miljøet. Det har ikke vært mulig å finne ut hvordan man gikk frem for å invitere representanter fra flere innvandrersorganisasjoner med. I egevalueringen gjøres den erkjennelsen at utvalget ble skjevt sett i forhold til hva som var planlagt. Men det sies ikke noe om hvilke fremgangsmåter som eventuelt ble forsøkt for å få en større bredde, hvilke grupper som ønsket å være med, og hvilke grupper det var vanskelig å få kontakt med, av hvilke årsaker. Det informeres ikke om hvilke pakistanske organisasjoner de intervjuede personene er rekrutert fra, og eventuelt hva som kjennetegner den ene organisasjonen fra den andre. Et interessant fenomen her er at ulikheten mellom kjønnene ikke bare ga utslag i antall intervjuer, men også i antall intervjujesjoner. I en evalueringssamtale fortalte en av prosjektmedarbeiderne at de pakistanske mennene likte intervju situasjonen svært godt, og hun mente det kunne forklares med deres rike fortellertradisjoner. Denne betraktningen er et eksempel på hvordan selve innsamlingskonteksten bød på muligheter for interessante metodiske refleksjoner som kunne kaste lys over materialet og samtidig skape overføringsverdi av erfaringene – muligheter som i liten grad er blitt realisert.

I et intervju med prosjektlederen ved Norsk Folkemuseum i avslutningen av evalueringen (26.01.06) ble hun spurt om hvilke erfaringer og refleksjoner hun gjorde seg i forbindelse med utvalgsproblemet. Hun fortalte at utvalget av de pakistanske innvandrerne var preget av kontaktpersonens omgangskrets, og ga *ikke* uttrykk for at dette var et problem som de forsøkte å rette opp i det videre arbeidet.

– Hvorfor har dere valgt å bruke bare én kontaktperson?

Vi gjorde et helt alminnelig engasjement som benyttet seg av sine kontakter. Så det er sånn det har skjedd. Han fikk jo da – ble jo bedt om å bruke alle de organisasjonene som var. Han orienterte om dette i alle de pakistanske organisasjonene.

– Kom da informantene fra de ulike organisasjonene?

Ikke nødvendigvis fra de ulike organisasjonene. For han prøvde jo å finne både menn og kvinner, og han måtte jo snakke med folk for å høre om de ville la seg intervju.

Men i prosjektets egen oppsummering for 2003 trekkes dette likevel frem som et område å utvikle videre:

• Utvalg, representasjon av informanter: Erfaringene viser at man før oppstart bør ha klarere kriterier for utvalg for å få en bedre representativitet med hensyn til ulike variabler.

Spørsmålet om hvilke kriterier for utvelgelse av informanter som bør utarbeides, finner vi ikke svar på i prosjektdokumentene.

I tillegg til vanskeligheter med å sikre et utvalg ut fra de planlagte kategoriene, viste altså intervjuarbeidet seg å være langt mer tidkrevende enn det som i utgangspunktet var antatt. Det å oppnå tillit i den grad at personene var villige til å la seg intervju om sitt liv, krevde mer tid enn forventet. Dessuten hadde informantene ofte ikke tid til å avsette hele kvelder for å bli intervjuet. Derfor måtte intervjuene fordeles over flere kvelder, og det var ikke uvanlig at intervjuerne besøkte de samme informantene tre til fire ganger. Arbeidet med å samle inn og avfotografere folks private fotografier var også svært tidkrevende. Dette arbeidet krevde ett til to ekstra besøk per informant. Den uforutsett store arbeidsmengden og tidsbruken knyttet til intervjuene og fotografierne medførte at utvalget man satt igjen med, ble mindre enn planlagt.

2 Intervjuene i Kristiansand ble gjennomført av andre personer enn prosjektdeltagerne.

I hvilken grad kan 33 innsamlede livshistorier til pakistanske enkeltpersoner si noe om det totale universet av pakistanske innvandrere? Spørsmålet om representativitet blir sentralt. I prosjektplanene opplyses det at man ønsker å dokumentere pakistanske og tyrkiske arbeidsinnvandrere og bosniske flyktninger. Det blir ikke presisert at det faktisk er snakk om *et lite knippe av noen innvandreres historie*. At antallet er lite, behøver ikke være problematisk i seg selv. Det finnes trolig både gode og mindre gode grunner til at det ikke var mulig å gjennomføre så mange intervjuer som planlagt. Det som likevel gjør dette bekymringsfullt, kan summeres opp i disse fire punktene:

- *Metodiske refleksjoner*

Mangel på refleksjoner omkring sammenhengen mellom metode og utvalg berører en av prosjektets målsettinger om å «... utvikle metoder for tilnærming og kontakt med ulike innvandrermiljø ...» slik det står i prosjektplanene. Vi vet ikke om det var *metoden for tilnærmingen* som gjorde at man ikke fikk de kategorier av informanter i tale som i utgangspunktet var ønsket. En av de sentrale målsettingene oppført i planene for 2002–2003 var, som tidligere sitert, å utprøve *ulike dokumentasjonsmetoder og utvalgsriterier tilpasset de ulike prosjektene*. Vi vet likevel ikke hvordan ulike utvalgsriterier tilpasset ulike problemstillinger er blitt prøvd, eller hva som var vellykket og mindre vellykket i fremgangsmåten. Det er også usikkert hva slags ny metodisk viten om utvalgsriterier disse erfaringene har gitt grunnlag for. I den grad dette er beskrevet, er det er så lite detaljert at det ikke gir innsikt i hvilke problemer og utfordringer erfaringene har bydd på, hvilke løsninger som er valgt, og med hvilken begrunnelse. Her er et eksempel hentet fra håndboken *Min stemme – vår historie. Dokumentasjon av det flerkulturelle Norge* (2005), som er et resultat av prosjektet:

«Det var imidlertid flere utfordringer knyttet til utvalget, og det var ikke lett å finne bidragsytere i de kategoriene materialet etter hvert 'manglet' (...) for å sikre et 'representativt utvalg' og for å knytte kontakter med det norsk-pakistanske miljøet, ble det engasjert en mann som kom som arbeidsinnvandrertidlig på 1970-tallet» (*Min stemme – vår historie. Dokumentasjon av det flerkulturelle Norge* (2005:30)).

Vi får vite at det var flere utfordringer, og at det ikke var lett å finne de ønskede bidragsyterne. Detaljene i fremgangsmåten og refleksjoner over erfaringer

med forsøkene på å etablere kontakt med denne innvandrerguppen, er derimot fraværende.

- *Overføringsverdi*

Ifølge prosjektlederen på IKM, blir erfaringene overlevert muntlig til de som ønsker å starte opp tilsvarende dokumentasjonsprosjekt. I en rapport om ABM-institusjonenes utfordringer i møte med det flerkulturelle samfunnet, påpeker Rekdal (2005) at forsøkene på å ta for seg den flerkulturelle utfordringen i museene vanligvis formidles som beskrivelser av en rekke enkeltprosjekter. Museer har grepet utfordringen med det flerkulturelle som frittstående enkeltkasus, uten at de hever erfaringene opp på et nivå som kan bidra til å samle trådene, trekke konklusjoner og etablere teori som igjen kan prøves ut og danne utgangspunkt for det videre arbeidet i feltet. Kunnskapen som samles om det flerkulturelle samfunnet, blir ikke systematisert og bidrar ikke til kumulativ forskning på feltet. Den manglende teoretiseringen, systematiseringen og analysen i behandlingen av det innsamlede materialet begrunnes med at det ikke er bygd på denne type kunnskap i utgangspunktet:

«Men det er nettopp konkret anvendbare teorier, analyser og systematiseringer som gjerne mangler – det faglige blikk som kan sammenligne de ulike kasus og analysere og systematisere ut fra dem» (Rekdal 2005:23).

Det er nettopp denne type teoretisering, systematisering og analyse som ville styrket dette prosjektets overføringsverdi betraktelig. Prosjektlederne forteller at de er svært opptatt av at deres erfaringer skal ha overføringsverdi. Likevel gjøres det lite rede for metodiske refleksjoner og hvordan en eventuell kunnskap om kulturforskjeller, krysskulturell kommunikasjon, teoretiske innfallsvinkler og problemstillinger er anvendt i fremgangsmåten. Hvilke problemstillinger som var fruktbare, hvordan man håndterte vanskelige etiske situasjoner og lignende, er ikke en del av kunnskapen som kan overføres til andre museer.

Rekdals kritikk mot museers manglende bruk av teori før, under og etter selve innsamlingsprosessen rammer også dette prosjektet. Ifølge prosjektlederne er bruk av teori og skriftlig dokumentasjon av prosessen noe som eventuelt kan komme som en fortsettelse etter at dette dokumentasjonsprosjektet er avsluttet.

- *Representativitet*

Når denne type redegjørelser mangler, blir materialet også stående uten en kontekst som kan fortelle *hvem* sine livshistorier som er dokumentert. Er disse livshistoriene representative for den pakistanske, tyrkiske og bosniske innvandrerbefolkningen? Det spørsmålet er ikke mulig å besvare ut fra den dokumentasjonen som foreligger. For å sette det litt på spissen ville det derfor være mer presist å kalle materialet for *Noen livshistorier til pakistanske, tyrkiske og bosniske innvandrere i Norge*. Jeg tok opp spørsmålet om representativitet med professor i historie, Knut Kjeldstadli, som satt i referansegruppen for prosjektet. Han mente dette spørsmålet måtte ses i sammenheng med kjennskapet til det aktuelle universet, og at det ikke er mulig å sikre representativitet uten kjennskap til denne størrelsen. Jeg vil likevel hevde at i denne sammenheng ville det vært mulig å skaffe seg noe bedre kjennskap til universet før man gikk ut og valgte informanter. Det finnes offentlige registre, arkiver og statistikk som kunne vært brukt som grunnlag. Det finnes selvsagt også fagpersoner og miljøer som kunne bidratt til å skape en bedre oversikt over universet av pakistanske innvandrere, og som ville gitt det endelige materiale større verdi.

- *Kontekst*

Manglende dokumentasjon av hvilke fremgangsmåter som ble tatt i bruk for å etablere kontakt med innvandremiljøene får altså konsekvenser for vårt kjennskap til materialets representativitet. Representativitet har sammenheng med kontekstualisering. Vi trenger en kontekst som kan forklare hva slags materiale dette er, og som kan gi retning for analysen av det. Når den forklarende konteksten mangler, får vi færre redskaper til å analysere det, og vi får mindre mulighet til å trekke kunnskap ut av det. Dette er ikke en ny problemstilling innenfor museene. Vi kan lese om det i flere artikler som debatterer museologi, blant annet skrev Anders Johansen et innlegg i tidskriftet *Syn segn* allerede i 1989.

«På norske museum står *tinga* i fokus. Dei gamle tinga får som regel tale for seg sjølv» (Johansen, A. 1989:326).

Det er ikke lenger bare ting som er gjenstand for interesse i museene. *Norsk i går, i dag og i morgen?* representerer et forsøk på å gjøre museene til aktuelle og viktige samfunnsaktører som kan bidra i debatten om det flerkulturelle samfunnet, samt sikre viktig dokumentasjon for ettertiden. Men i overgan-

gen fra å konservere ting og landskap innenfor en nasjonal ramme som ble tatt for gitt, til å dokumentere en kompleks samtidskultur, er det mange muligheter for å trå feil. Satt på spissen kan vi si at den manglende kontekstualiseringen gjør disse livshistoriene til «ting» som kan si hva som helst etter som hvem som tolker dem. Det foreligger ikke noen kontekstbeskrivelse som kan være til hjelp i tolkningen. Nå er det ikke lenger de gamle redskapene som samles inn, som overlates til å fortelle sin egen historie. Nå er det livshistoriene som ligger i arkivet ved Norsk i Folkemuseum, som må «... *tale for seg sjølv*».

Historikere eller konservatorer som søker kunnskap om tidligere tider gjennom historisk kildemateriale, må dekonstruere den kontekst som kildematerialet opprinnelig hørte hjemme i før det ble kildemateriale. Det er gjennom denne rekonstruksjonen det historiske materialet får en mening for oss i nåtid. Ofte mangler museenes samlinger en slik meningsgivende sammenheng (Johansen 1989 og Fägerborg 2003). Dokumentasjonsmaterialet i dette prosjektet er hentet ut av en sammenheng som er mulig å kartlegge og beskrive, slik at livshistoriene slipper å tale for seg selv. Det skulle ikke være nødvendig for *fremtidens forskere* å rekonstruere denne konteksten, all den tid den er tilgjengelig for kartlegging her og nå. Naturligvis vil menneskers livshistorier fortelle mer om konteksten de er hentet ut fra, enn ting kan gjøre. En del slike opplysninger kommer frem i selve intervjuet. Når informantene forteller hvor gamle de er, om de kommer fra landsbygda eller byen, måten de beskriver ulike hendelser, vurderinger og synspunkter, gir de lytteren informasjon som til noen formål er tilstrekkelig. Likevel er det ikke tvil om at materialet ville hatt større verdi dersom man visste mer om sammenhengene det er hentet fra.

Kvinnenes historie

I utgangspunktet ønsket man å intervju et utsnitt av de pakistanske innvandrerfamiliene, det vil si kvinner og menn fra innvandrer generasjonen samt såkalte andregenerasjons innvandrere. Men kvinnene viste seg vanskelig å få i tale. Det var ikke lett å få gjort avtaler med dem, og under intervjuene var de mindre meddelsomme enn mennene. Selv om man oppdaget skjevheten underveis, viste det seg vanskelig å rette opp. Det ble brukt omtrent fire ganger så lang tid på pakistanske menn som på pakistanske kvinner.

I sitatet fra håndboken så vi at prosjektlederne ansatte en pakistansk prosjektmedarbeider for å sikre et representativt utvalg. Det bidro positivt i etableringen av kontakt med det norsk-pakistanske miljøet. Ifølge prosjektlederne var den pakistanske medarbeideren en god ambassadør for prosjektet i sitt miljø, og han fikk med seg mange av sine bekjente både som bidragsytere til utstillingen i begynnelsen av prosjektperioden og som livsløpsfortellere. Han bidro som tolk i noen av intervjuene, noe han hadde erfaring med fra tidligere arbeidsliv. Men hans engasjement førte ikke til at flere kvinner ble med i utvalget:

Jeg siterer fra håndboken:

«Men naturlig nok kjente han flest fra eget miljø, kjønn og aldersgruppe, noe som kan ha bidratt til en overrepresentasjon av denne gruppen ...» (*Min stemme – vår historie. Dokumentasjon av det flerkulturelle Norge* (2005:30)).

Norsk-pakistaneren hadde ikke bakgrunn som fagperson i museums- eller forskningssammenheng, slik som for eksempel flere av personene i referansegruppen, og det var ikke å forvente at han skulle ta ansvar for representativitet og faglige begrunnelser.

Flere av kvinnene snakket dårlig norsk, og ved noen av intervjuene fungerte den pakistanske medarbeideren som tolk. Tatt i betraktning kunnskap om kjønnsrelasjonenes betydning i den private og offentlige sfære i tradisjonell pakistansk kultur, kan det tenkes at bruk av mannlig tolk ved intervju av kvinner kunne skape spesielle utfordringer.

I oppsummeringene for 2003 heter det:

«I ettertid ser vi at vi trolig i større grad også burde engasjert oss i de ulike pakistanske foreningene slik at vi nådde bredere ut. Ikke minst har erfaringene lært at det må forberedes godt, dersom det skal være mulig å få kvinnene i tale» (*Oppsummering og evaluering av virksomheten i 2003:5*).

Slike erfaringer kunne dannet utgangspunkt for metodiske refleksjoner, som igjen kunne gitt større grad av inkludering av kvinner i intervjumaterialet. Heller ikke her kjenner vi til om det ble forsøkt ulike fremgangsmåter for å få flere kvinner i tale og eventuelt få dem til å fortelle mer.

At kvinnes historie er underrepresentert i museenes samlinger, er ikke noe nytt fenomen (Sommerseth Jacobsen 2003). I de fleste samfunn har kvinner hatt hovedansvaret for hus og hjem. Den offentlige sfære har vært menns domene, og deres arbeid har i større grad vendt seg ut mot samfunnet. Dermed har også deres arbeidsinnsats og liv blitt mer verdsatt enn kvinnes mer usynlige

bidrag. En illustrasjon kan være innvandrerkvinnenes rolle i etableringen av de mange innvandrerbutikkene og restaurantene. Den har vært avgjørende, men ofte usynlig. Å heve disse historiene frem i lyset er en viktig del av norsk innvandringehistorie.

Livsløpsintervjuer med tyrkiske innvandrere

Gjennomføringen av intervjuene blant tyrkiske innvandrere på Fjell i Drammen ble startet opp i 2003 og innebar et samarbeid med nærmiljøkontoret i Drammen og andre kommunale instanser som arbeidet med flerkulturelle spørsmål. I tillegg ble kontaktene etablert gjennom en norsk fagperson som hadde kunnskap om dette miljøet og om tyrkisk kultur generelt. På dette tidspunktet hadde man gjort seg erfaringer fra intervjuene i det pakistanske miljøet som kunne nyttiggjøres.

I håndboken prosjektmedarbeiderne har produsert på grunnlag av erfaringene i dette prosjektet, fortelles det at lærdommer fra det norsk-pakistanske miljøet ble drøftet da de arrangerte kurs for det norsk-tyrkiske miljøet. Men *hvilke* erfaringer det dreier seg om, kommer ikke særlig godt frem. Likevel er det ingen tvil om at gjennomføringen av intervjuene i Drammen faktisk sikret en langt bedre representasjon av de ulike kategoriene man ønsket å få i tale.

Målet var å få kontakt med innvandrere som representerte flere generasjoner, yrker og begge kjønn. Drammen kommune var en viktig samarbeidspartner i arbeidet med å etablere kontakt i det tyrkiske miljøet på Fjell. Prosjektarbeiderne bestemte seg for å prøve ut erfaringene fra engelske museer med å la representanter for innvandrerne selv foreta intervjuer. I tillegg til å sikre en større bredde og variasjon, økte det også kapasiteten betraktelig. I det pakistanske miljøet var det tre personer som foretok alle intervjuene, mens det var langt flere involvert i det tyrkiske miljøet. Det ble arrangert kurs om prosjektet og om intervjuteknikk. Kurset gikk over tre kvelder, og det ble lagt vekt på både å formidle kunnskap og å gi mulighet for praktisk trening i intervjuing. Prosjektgruppen diskuterte ulike problemstillinger med intervjuerne og rådførte seg med dem om hvordan oppgaven best burde gripes an. Sju innvandrere og barn av innvandrere var med på disse kursene. De skulle gjennomføre ca. åtte intervjuer hver. Det ble inngått kontrakt, og de fikk betalt per intervju. På den måten var det mulig å øke bredden i kontaktene med hensyn til alder, kjønn og bakgrunn på en måte

som ikke belastet prosjektets budsjett mer enn rimelig. Fra det tyrkiske miljøet ble det gjennomført til sammen 32 livsløpsintervjuer, med en overvekt av kvinner. Prosjektmedarbeideren som hadde ansvaret for gjennomføringen av de tyrkiske intervjuene, mener at utvalget representerer en stor bredde av den tyrkiske innvandrerbefolkningen på Fjell. De er både sunnimuslimer og sjiamuslimer, de kommer fra bygd og by, og de har ulik utdanning. Et av spørsmålene som oppsto underveis, var betydningen av intervjuerens kulturelle og intervjumessige kompetanse. Hva oppnådde man ved å overlate intervjuene til innvandrerne selv? Mistet man noe?

- Intervjuernes bakgrunn, hvem bør intervjuer. (...) en viktig utfordring vil være å vurdere svakheter og styrker ved de ulike intervjuene. Vi vil særlig vurdere erfaringene med hensyn til å snakke eget språk og bruke tolk. Oppsummering og evaluering av virksomheten i 2003 s. 5. (prosjektgruppas eget notat)

Også her er de skriftlige refleksjonene knappe. Det følgende bygger derfor delvis på metodeboken som ble skrevet i forbindelse med prosjektet, og delvis på samtaler med en av prosjektmedarbeiderne. Ifølge prosjektets egne skriftlige nedtegnelser er det lettere for de som selv er en del av miljøet, å oppnå tillit. Det er også enklere å få tak i en større bredde dersom man sørger for å invitere folk med ulik alder og bakgrunn til å være med på kurset og oppsøke sine respektive venner og kjente. Erfaringene viser også at dersom intervjueren kjenner informanten godt, er det lett å glemme visse temaer eller spørre videre fordi stoffet er kjent for begge. I noen tilfeller sto intervjueren og den intervjuede hverandre så nær at temaene de snakket om, ble litt for personlige. I intervjuundervisningen ble det lagt vekt på at man ikke ønsket å spørre informantene ut om deres innerste hemmeligheter. Likevel har noen av de tyrkiske intervjuene fått en særlig klausul. Det vil si at informantene må kontaktes i hvert enkelt tilfelle dersom intervjuene skal publiseres. Dette forklares med at informasjon kan være så intim eller personlig at informanten må beskyttes ekstra. En annen avveining man foretok i forbindelse med å invitere «ufaglærte» til å foreta intervjuene, var hvorvidt det ville påvirke kvaliteten av intervjuene. Prosjektmedarbeiderne forteller at selv om det blir gitt undervisning i intervjuteknikk, er det en vanskelig oppgave å skulle intervjuer på en måte som resulterer i meningsfulle og «fyldige» opptak. Noen intervjuobjekter kan være vanskelig å få til å si så mange ord, mens andre snakker veldig villig. Utover disse momentene foreligger

det ingen nærmere diskusjon om hvilke fordeler og ulemper som knytter seg til de ulike fremgangsmåtene. Jeg har ikke hatt anledning til å undersøke intervjuene nøye, men har lest og hørt utdrag av noen. Intervjustilene synes å variere veldig, og følgelig er informasjonen svært heterogen. Det ser, ikke overraskende, ut til å være større grad av plikttoppfyllende spørsmålsstilling ut fra spørrelisten i de tilfellene hvor intervjueren er uerfaren, enn der hvor intervjueren har erfaring fra før. En intervjuer med erfaring stiller flere spørsmål *på sparket*. Det gjelder for eksempel spørsmål om hijab, forholdet mellom muslimer og kristne, og andre vurderings- og verdi-spørsmål som ikke står i intervjuguiden.

Det foreligger ingen dokumentasjon av hva som kom ut av planene med å «... særlig utrede erfaringer knyttet bruk av tolk...». Ifølge prosjektlederen ved NFM ble det ikke ble brukt tolk ved noen av intervjuene. Det hadde man ikke råd til å prioritere innenfor prosjektets økonomiske rammer. Den pakistanske medarbeideren fortalte imidlertid at han hadde fungert som tolk i noen av intervjuene. Ved de tyrkiske intervjuene der innvandrerne selv sto for intervjuene, ble det også i noen tilfeller stilt spørsmål på norsk mens svarene ble fremsatt på tyrkisk, deretter ble svarene oversatt til norsk av den som intervjuet.

Livsløpsintervjuer av bosniske flyktninger.

Dette dokumentasjonsprosjektet ble startet opp våren 2005 og avsluttes første halvår 2006. Strategien for å etablere kontakt og gjennomføre intervjuene var en blanding av de to fremgangsmåtene man hadde benyttet blant pakistanske og tyrkiske innvandrere. Her engasjerte man en bosnisk kvinne som selv var flyktning. Hennes oppgave var å bringe prosjektet i kontakt med aktuelle intervjuere og informanter. Hun var ansatt ved IKM. Samtidig valgte man å videreføre intervjuemetodene fra *Every tree has its root* med å lære opp bosniske flyktninger med ulik bakgrunn og alder til å foreta intervjuene. De bosniske intervjuerne ble selv intervjuet om deres livshistorie, slik at de skulle få bedre forutsetning for å vite hvordan et livsløpsintervju kunne arte seg før de selv gikk i gang med å intervjuer. Dette representerte derfor en ytterligere forbedring av metoden knyttet til både utvalget og gjennomføringen av intervjuene. Materialet vil bli ferdigstilt i løpet av 2006.

Livshistorier som dokumentasjon

Valget av livshistorier som metode begrunnes i søknaden til Norsk kulturråd på denne måten:

«Det er på hverdagsplan i møtet med enkeltmennesker at vi har mulighetene til kunnskap om hvordan innvandring har artet seg fra så vel innvandrernes som fra mordernes side. En viktig metode vil derfor være å samle innvandrernes egne fortellinger – få deres livshistorier, og å tematisere møtet med det norske» (Søknad til Norsk kulturråd:1).

Dokumentasjon av livshistorier er en metode som i stadig større grad er blitt tatt i bruk som kilde til innsikt både i samfunnsvitenskapen og i litteraturvitenskapen. Det finnes mye litteratur som diskuterer utfordringene med å anvende livshistorier som data-grunnlag for vitenskapelige studier. Et tema for diskusjon er hvorvidt livshistorier er for subjektive til at de kan ha verdi som fakta. Er livshistorier like mye diktning og illusjon som formidling av hendelser og opplevelser (Gullestad 1996)? De som tar i bruk livshistorier som grunnlag for analyser, mener spørsmålet om subjektivitet ikke er en relevant innvending. De forholder seg til livshistoriene som interessante konstruksjoner, og konstruksjonene i seg selv kan fortelle mye om den kulturen og det samfunnet historien springer ut fra. Spørsmålet om sant og usant blir derfor ikke avgjørende for om livshistoriene er interessante som grunnlag for analyse.

«Som i alle livshistorier er det et samspill mellom da, den gangen da hendelsene fant sted, og nå, fortellerens perspektiv på skrivetidspunktet. Hva som er sant og pålitelig i en selvbiografi, er et komplekst spørsmål, og [Øyvinds] livshistorie demonstrerer at det ikke bare er nyttig å skjelne mellom litterær sannhet og historisk nøyaktighet, men også at det kan være fruktbart å spesifisere nærmere ulike former for historisk og litterær sannhet» (Gullestad 1996:153).

Den gamle mannen *Øyvind* forteller om hendelser fra sin barndom og om hvilke følelser de vakte i ham. Gullestad viser hvordan minnene og fremstillingen av det som skjedde den gang, er farget av verdier og kunnskap som *Øyvind* har tilegnet seg senere i livet. Det faktum at han ønsker å fortelle en historie som er interessant og meningsfull for leseren, bidrar også til å forme fremstillingen. Gullestad er interessert i den måten en person konstruerer sin egen historie på, og ser det som en inngang til å forstå *kulturelle ressurser og organiserende verdibegreper*. Dermed kan studiet av livshistorier gi kunnskap om samspillet mellom historiske og kulturelle kontekster og den individuelle, unike erfaringen. Måten en person velger å fortelle om sitt liv på, hva som blir

husket, og hva som blir glemt, er farget av de verdsett, ideer, moralske standarder og materielle forhold som påvirker denne personens refleksivitet.

Gullestad understreker altså betydningen av å kjenne til den konteksten livshistorien er en del av.

Poenget understrekes også av andre forskere som bruker livshistorier som utgangspunkt for samfunnsforskning:

«We are working with memories, not events. We believe that each memory is the construction of the event, a construction that change with reflection over time. The construction tells us something about the way the person relates to the social» (Crawford, Kippax, Onyx Gault, Benton 1992).

Det er altså *konstruksjonen* det enkelte individet skaper, som utgjør den interessante analytiske dimensjonen ved livshistoriene, og som er gjenstand for analyse og dekonstruksjon. I analysen ses livshistorien (som konstruksjon) i sammenheng med de sosiale, kulturelle og materielle omgivelsene. Det understreker igjen betydningen av å kjenne til disse størrelsene for å analysere livshistoriene.

Et annet forhold som angår livshistoriene som dokumentasjon og konstruksjon, er innsamlingskonteksten. Når informantene selv skriver ned sine livshistorier, vil disse være styrt av den som skriver. Ved et livsløpsintervju vil det være flere forhold som påvirker fortellingen, for eksempel samspillet mellom den som intervjuer, og den som blir intervjuet, språkforståelsen dem imellom, tiden de har til rådighet, om de er alene, intervjuerens erfaring og ikke minst hva som eventuelt er problemstillingen intervjueren søker svar på. Alle disse momentene har betydning for materialet som blir produsert. De er en viktig del av livshistoriekonstruksjonen, og kjennskap til dem øker livshistorienes verdi som grunnlag for viten. Gjennom livshistorier kan forskere og andre få tilgang til sosial, kulturell og materiell kunnskap på en svært interessant måte.

Livsløpsintervjuene som er gjennomført i regi av *Norsk i går, i dag og i morgen?*, har i tillegg en spesiell verdi for de innvandrerne (og kanskje innvandrergruppene) som deltar i prosjektet.

Likevel er det grunn til å reflektere over om denne metoden er den best egnede til å dokumentere nyere innvandring, spesielt hvis vi undersøker sammenhengen mellom ressursbruken og størrelsen på materialet. Å samle inn livshistorier blant innvandrere på en systematisk og grundig måte, er svært tidkrevende. Det ferdig behandlede materialet består nå av 33 intervjuer med pakistane, 32 med

tyrkere, mens intervjuene av de bosniske innvanderne ennå ikke er avsluttet. I tillegg kommer over 30 intervjuer foretatt i Tyrkia, Bosnia og Pakistan.

Det er grunn til å tro at en annen, mindre resurskrevende metode ville kunne sørge for større bredde både på perspektiver og på innvandrergupper. Eventuelt kunne enkelte, utvalgte livsløpsintervjuer vært brukt i tillegg til flere fokuserte intervjuer. *Norsk i går, i dag og i morgen?* konsentrerer seg kun om tre innvandrergupper. Som vi snart skal se, er dette ikke helt uproblematisk sett fra innvandrernes side.

Restriksjoner på tilgjengelighet

I dette prosjektet har man søkt datatilsynet om tillatelse til å innhente og arkivere personopplysninger som livsløpsintervjuer og private fotografier. Materialet fra *Norsk i går, i dag og i morgen?* vil bli klausulert. Det vil i denne sammenhengen si at det må søkes om tilgang til arkivet, og at tilgang vil bli gitt til forskere som arbeider med nyere norsk innvandringshistorie. I samtykkeerklæringen opplyses det likevel om at – dersom ikke annet er spesifisert – materialet, inkludert de private fotografiene, vil kunne bli publisert/brukt i utstillinger, bøker og tidsskrifter, uten at det blir innhentet samtykke i hvert enkelt tilfelle. I dette spørsmålet har prosjektet gjort et valg om grad av restriksjon, som er blitt godkjent av datatilsynet. Fra et evalueringssynspunkt er det på sin plass å uttrykke bekymring for om alle informantene er klar over den fulle rekkevidden av hva de har skrevet under på. Det har sammenheng med at noen av informantene snakker dårlig norsk, og at samtykkeerklæringene ikke er oversatt til de gjeldende språkene. Bekymringen er meddelt prosjektlederne flere ganger, muntlig og skriftlig, med oppfordring om å kontakte Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste (NSD) for å få råd.

Graden av restriksjoner er håndtert ulikt av de ulike prosjektansvarlige. Den ansvarlige for gjennomføringen av intervjuene blant de tyrkiske innvanderne ønsket særskilte restriksjoner for bruk av det tyrkiske materialet. Det ble derfor spesifisert at eventuell bruk av det tyrkiske billedmaterialet må søkes godkjent i hvert enkelt tilfelle. Dette eksempelet illustrerer et problem som har preget prosjektet som helhet, nemlig at etiske og faglige problemstillinger i liten grad har vært gjenstand for felles diskusjoner og ført frem til felles holdninger og praksis.

Arkivering

For å sikre at materialet som ble samlet inn, fikk en god og systematisk viderebehandling, ble det ansatt en bibliotekar på prosjektbasis til å foreta arkivering, registrering, overføring av bånd, skanning med mer. Ifølge prosjektlederen ved Norsk Folkemuseum utgjør denne oppgaven over halvparten av prosjektet, og utgjør den mest vesentlige utfordringen.

«Logistikk og det tekniske er mer enn halvparten og kanskje det viktigste ved hele prosjektet. Hvis ikke vi hadde hatt et årsverk på å utarbeide alt dette, så hadde ikke et menneske kunnet benytte seg av det vi har gjort» (prosjektleder ved NFM).

Selv om de tekniske utfordringene og løsningene knyttet til kategorisering og arkivering altså blir ansett for å være den viktigste delen av dette prosjektet, inngår det ikke i prosjektbeskrivelsen for evalueringen. Det er heller ikke viet stor oppmerksomhet i søknaden til Norsk kulturråd. Derimot blir denne delen av arbeidet grundig beskrevet i boken som er publisert som en følge av prosjektet. Boken heter *Min stemme – vår historie. Dokumentasjon av det flerkulturelle Norge* (ABM skrift nr. 19-2005). Der beskrives det hvordan materialet er blitt registrert, nummerert, merket og magasinert. Det gjelder både intervjuopptak, videoopptak og fotografier.

Boken egner seg godt som et praktisk hjelpemiddel for å håndtere praktiske utfordringer, og vil være til nytte for andre museer som skal i gang med tilsvarende dokumentasjon. Alt materialet, både bilder og intervjuopptak, blir digitalisert og lagret i Norsk Folkemuseums forvaltningssystem *Primus*. Dette etterarbeidet har vært svært arbeidskrevende, og i en periode fikk man ekstra hjelp til dette gjennom et aetat-engasjement. En prosjektansatt bibliotekar var engasjert i et år for å tilrettelegge materialet for arkivet. Systemet er lagt opp slik at det er enkelt å finne frem til detaljinformasjon om de enkelte bildene og intervjuene. Det er også mulig å få oversikt over materialet på ulike nivåer. For å øke brukervennligheten er det laget korte resymeer av alle intervjuene. Det foreligger ingen planer om å digitalisere det skriftlige materialet som er produsert i forbindelse med prosjektet. Den helhetlige oversikten over materialet vil være å finne i programvaren Astra.

Oppsummerende refleksjoner

I dette kapittelet har metodiske sider ved gjennomføringen av prosjektets hovedstamme – livsløpsintervjuene – blitt presentert. Gjennomføringen av de

første intervjuene av pakistanske innvandrere bærer preg av å ha startet opp før man hadde besvart en del grunnleggende spørsmål knyttet til operasjonalisering av intensjonene i prosjektet. Målet var å gjennomføre et visst antall intervjuer likt fordelt på en rekke kategorier som kjønn, alder, førstegenerasjon, andregenerasjon med mer, men resultatet ble mye mer ensidig enn planlagt. Det fikk blant annet konsekvenser for hvordan kvinnes historier er representert i materialet, spesielt i det pakistanske miljøet. Denne skjevheten må ses i sammenheng med de innledende spørsmålene om hvordan prosjektet håndterer spørsmålet om representasjonsutfordringen. Det er vanskelig å si «hvem» disse innvandrerne er, og om de er representative for sin innvandrergruppe. Utvalget fremstår som tilfeldig, idet prosjektets metodiske dokumentasjon er nærmest fraværende.

Et annet spørsmål vi må stille, er hvordan innvandrerne selv har hatt innflytelse på utvelgelsen. I gjennomføringen av livsløpsintervjuene har innvandrere deltatt i ulik grad. De pakistanske informantene ble i stor grad valgt gjennom kontaktnettet til en prosjektansatt innvandrer med et stort nettverk, men uten spesiell kompetanse i denne type prosjektarbeid. Materialet ivaretar derfor sannsynligvis ikke den store bredden av pakistanske innvandrere i Oslo-regionen, og dersom den mot formodning skulle gjøre det, vet vi ikke hvorfor det ble

slik. Faglige begrunnelser og metodiske overveielser knyttet til hvordan utvalget er fremkommet, er fraværende.

Fra de første intervjuene med pakistanske innvandrere til de tyrkiske innvandrerne og de bosniske flyktningene ble det foretatt justeringer som åpnet opp for bredere deltagelse av innvandrere av ulik alder, kjønn, yrker med mer. Men heller ikke disse ble invitert med for å diskutere grunnleggende premisser for definisjon av synliggjøringen av deres egen gruppe. Deres innflytelse begrenset seg til å velge ut informanter og til å gjennomføre intervjuene på grunnlag av den ferdige spørrelisten.

Den manglende innflytelsen fra innvandrerne som påpekes her, skyldes formodentlig ikke et bevisst ønske om å unndra innvandrerne mulighet til å påvirke egen representasjon. Derimot reflekterer det metodiske implikasjoner av den overordnede, epistemologiske utfordringen dette prosjektet har stått ovenfor. Det dreier seg om hvordan prosjektet har taklet utfordringen med å reflektere over eget ståsted som representanter for en majoritetskultur som befinner seg i en spesifikt nasjonal og postkolonial kontekst, i møte med minoritetsgruppene som skal dokumenteres. Dette er det viktigste spørsmålet å søke å besvare i evalueringen av prosjektet *Norsk i går, i dag og i morgen?*, og vil tas opp igjen senere.

Innvandrerne rolle i prosjektet

I dette kapitlet opprettholdes og skjerpes søkelyset på hvilken rolle innvandrerne selv har fått i dette prosjektet, og på om prosjektdeltagerne forsøkte å etablere likeverdig dialog med innvandrere. Verken i prosjektsøknaden eller i prosjektplanene (Plan for prosjekter 2002–2003, Handlingsplan for 2004–2005) står det skrevet at prosjektet har som mål å sikre innvandrerne innflytelse. Temaet er ikke problematisert, men slik prosjektet var utformet, la det ikke desto mindre opp til å skape arenaer hvor innvandrernes medvirkning kunne realiseres. I tillegg til samarbeidet om innsamling av materiale og forberedelse til utstillinger, var det meningen at innvandrerne skulle påvirke utformingen av selve prosjektet gjennom deltagelse i referansegruppe og styringsgruppe.

Odd Are Berkaak, som har evaluert museumsprosjektet *Dokument 2000* (Berkaak 2003), hevder at norske museene lenge hatt en ambisjon om å være dialoginstitusjoner. Deres rolle skal ikke lenger bare innebære å opplyse og formidle til passive mottakere. En dialoginstitusjon har, som navnet sier, en intensjon om å være i dialog på en måte som innebærer å oppgradere publikum til en mer likeverdig samtalepartner. Dette henger nøye sammen med museenes nye orientering mot samtiden. Samtiden er noe vi alle er en del av, som vi har erfaring med og meninger om. Dette tvinger på et vis frem en mer dialogisk formidling enn det som var tilfelle den gangen museene skulle fortelle oss om en virkelighet som lå fjernt fra vår egen erfaring i tid og rom. I prosjektbeskrivelsen, i innledningen av håndboken *Min stemme, vår historie. Dokumentasjon av det flerkulturelle Norge*, og i andre publikasjoner presenterer prosjektdeltagerne en stemme og en hensikt: å bidra til å synliggjøre enkeltskjebnene, deres opplevelser, gleder og sorger, for på den måten å bidra til

å nyansere det negative bildet. Dette kan tolkes som et ønske om dialog, men behøver ikke være det. En slik hensikt kan også gjennomføres ut fra et mer ureflektert, postkolonialt ståsted. Det er derfor viktig å undersøke hvorvidt prosjektdeltagerne gjennomførte prosjektet på en måte som er i tråd med et dialogperspektiv eller det sistnevnte.

Har prosjektdeltagerne selv tatt med i betraktningen det som i prosjektbeskrivelsen blir omtalt som det *kvalitativt nye ved det norske*? Tilstedeværelsen av relativt mange velutdannede, bevisste unge mennesker med en innvandrerbakgrunn er ett eksempel på hva som er blitt kvalitativt annerledes ved det norske. Et av hovedmålene i prosjektet er å sette det norske under debatt. Har prosjektet inkludert De Andres betraktninger om det norske i debatten?

Referansegruppen

Referansegruppen omtales i intensjonsavtalen mellom IKM og Norsk Folkemuseum. Det spesifiseres at det skal opprettes en *flerkulturell* referansegruppe som skal ha følgende ansvar:³

- Innspill til aktuelle prosjekter
- Vurdering av prosjektene
- Faglige og praktiske innspill
- Evaluering av gjennomførte prosjekter

Personene som ble invitert til å delta i disse gruppene, hadde relevant faglig og yrkesmessig bakgrunn, og burde være svært godt rustet til å gi nyttige korrektiver til prosjektarbeiderne. De er ressurssterke mennesker, og de fleste av dem er selv innvandrere eller har innvandrerbakgrunn.

Gruppen som besto av åtte personer, hadde ett møte i 2002 og to møter i 2003. Den ble vedtatt

3 I prosjektsøknaden omtales referansegruppen som «... en *faglig referansegruppe med representanter for Universitetet og innvandrersorganisasjonene utpekt av Kontaktutvalget for innvandrere og myndigheter (KIM) ...*» (min utheving).

oppløst på et styringsgruppemøte 19.08.04.

I vedtaket poengteres det at:

«... referansegruppen skal være en ressurs og ikke en belastning (ekstra arbeid) for prosjektet) ...»

I tillegg var begrunnelsen for nedlegging at hvert enkelt prosjekt hadde sin referansegruppe, derfor ble denne overflødig. En del av forklaringen var oppmøtet på gruppemøtene. Til det siste møtet kom to av åtte personer. Ifølge ledelsen var det også intern uenighet mellom gruppe-medlemmene. Uenigheten dreide seg blant annet om hvilke innvandrergrupper som burde bli dokumentert gjennom prosjektet. I hvilken grad dette faktisk bidro til nedleggelsen av gruppen, kan jeg ikke vite sikkert, men mitt inntrykk er at det var en medvirkende årsak.

I stedet for å henvende seg til personene i referansegruppen som en gruppe, ønsket styringsgruppen derfor å kunne kontakte medlemmene enkeltvis ved behov. Ifølge prosjektlederen ved Norsk Folkemuseum har det *ikke vært aktuelt å kontakte* noen av medlemmene fra den tidligere referansegruppen, med unntak av Knut Kjeldstadli ved Universitetet i Oslo.

For å få et inntrykk av hvordan prosjektet vurderes fra de som har vært i ytterkanten av det, tok jeg kontakt med ni innvandrere som på ulikt vis har bidratt. Deres erfaringer bringer inn nyttige refleksjoner som kan kaste lys over prosjektet fra en annen side enn fra de deltagende.

En erfaring som flere deler, er at tilbakemelding og respons i liten grad faktisk ble etterspurt i møtene og etter at referansegruppen ble oppløst.

I innholdsbeskrivelsen for referansegruppen heter det at delprosjektene skal legges frem for gruppen slik at de kan gi sine uttalelser før selve gjennomføringen. Det legges altså opp til at referansegruppen skal gis mulighet til å påvirke delprosjektene allerede i utformingen. Medlemmene forteller selv at de ble informert om hva som var bestemt – uten at de fikk være med og påvirke. De fleste beslutninger var allerede tatt på det tidspunktet planene ble forelagt gruppen.

Et par informanter fortalte at det ikke var særlig enkelt å komme med kritiske kommentarer. De følte at de ikke ble tatt på alvor, og at kommentarene ikke ble håndtert som relevante og legitime. De forteller om en sterk følelse av at prosjektledelsen hadde fattet de viktige beslutningene før problemstillingene ble forelagt referansegruppen.

En oppfatning som ser ut til å deles av flere, er altså at prosjektledelsen hadde sin klare agenda som ikke lot seg «forstyrre» av innvendinger fra referansegruppen. Gruppen og innvandrernes deltagelse i prosjektet hadde, ifølge dem selv, først og fremst sin verdi som *innvandrerallibi*. En av dem trakk også inn det faktum at de hadde interessante navn som prosjektet kunne bruke til sin fordel.

Dette skapte en situasjon der referansegruppe-medlemmene følte at de ikke hadde noen rolle å spille. Det påvirket i sin tur deres motivasjon til å møte opp. Flere av disse hadde kompetanse som absolutt var relevant for prosjektet, men som ikke ble etterspurt på en måte som ga dem anledning til å være med på å utforme prosjektet.

En av de erfaringene som bidro til å skape uklarhet i forventningene og betydningen av gruppen, var at enkelte medlemmer hadde lang vei å reise. En av dem foretok en konkret henvendelse for å undersøke hvorvidt man fikk dekket reiseutgifter. Denne henvendelsen ble aldri svart på, og det resulterte i at vedkommende uteble fra møtene.

Selv om utsagnene om *innvandrerallibi* kan virke sterke, refererer de til en erfart opplevelse, og flere benytter seg av begrepet uavhengig av hverandre.

Det ser altså ut til at kommunikasjonen mellom de som sto for prosjektet, og de som ble invitert til å bidra i forskjellige grupper, ikke fungerte spesielt godt. Det har sammenheng med minst to forhold:

For det første ble ikke referansegruppens funksjon og rolle i prosjektet godt nok klargjort for medlemmene. Flere av dem har sittet i ulike utvalg og grupper i andre sammenhenger, og hadde en formening om hvordan en slik gruppe skulle fungere. De regnet med at deres faglige vurderinger samt deres rolle som representanter for ulike grupper av innvandrere representerte en kunnskap som prosjekt-deltagerne ønsket å få del i. Det opplevde de ikke var tilfelle i denne sammenhengen. Ved noen anledninger uttalte medlemmene i referansegruppen seg kritisk, men deres kritikk ble ikke diskutert eller tatt til følge.

For det andre kan problemene skyldes at prosjektlederne i stor grad hadde bestemt de store linjene på forhånd, og at kritiske kommentarer som ville få konsekvenser for gjennomføringen dersom de skulle tas hensyn til, passet dårlig inn i tidsplanen. Som jeg har understreket tidligere, bar prosjektet gjennom hele perioden preg av at prosjektlederne følte de hadde for dårlig tid og mulighet til å både

gjennomføre dokumentasjonsarbeidet og formidle tilbake til de som hadde bidratt.

Dette eksempelet viser betydningen å *klargjøre roller*. Det gjelder generelt i alle typer prosjekter der samarbeidspartnerne ikke er så godt kjent med hverandres ambisjoner og arbeidsmåter at misforståelser ikke oppstår. Det gjelder spesielt i et prosjekt der representanter for noen av majoritetskulturens viktigste institusjoner inviterer representanter for minoritetskulturer til samarbeid. Dersom det ikke var tid til å ta hensyn til hva referansegruppen hadde av innvendinger, burde gruppen etter min vurdering, ikke blitt opprettet i det hele tatt. Og dersom det var slik at det bare var rom for enkelte små justeringer, burde det vært klargjort som et premiss da medlemmene ble invitert med.

Eksempelet viser også at en slik gruppe må gi rom for uenighet og diskusjon. Det må kunne skje uten at det de ulike representantene sier, blir tolket som om de ønsker å fremme sin egen etniske gruppe. Det er neppe nødvendig å redegjøre for at det ligger en tragisk ironi i dette. Et tema som ville egnet seg for diskusjon i en slik flerkulturell referansegruppe, er jo nettopp hvilke innvandrergupper som bør dokumenteres i hvilken rekkefølge. Det går ikke frem av dokumentene i dette prosjektet hvorvidt en slik diskusjon har funnet sted.

I prosjektplanene for 2002–2003 heter det:

«Pakistanere var den første store gruppen av ikke-europeiske innvandrere til Norge. Arbeidsimmigrantene begynte å komme til landet på 1970-tallet. I 1975 var en tredjedel av fremmedarbeiderne og deres familiemedlemmer pakistanere, i alt nesten 3500 personer.»

I den grad vi finner begrunnelser for å starte med de pakistanske innvandrerne, finner vi det her. Og begrunnelsen var altså at de var *først*, og at de er *størst*. Et av medlemmene i referansegruppen påpeker at de nettopp derfor har fått mye oppmerksomhet. Kanskje det er på tide å rette oppmerksomheten på andre grupper som også i stor grad har preget *det norske* de siste tiårene? Denne informant setter altså et søkelys på hvilke kriterier som bør ligge til grunn for å velge den ene gruppen fremfor den andre. Og hvem bør bestemme det? Dersom vi legger et dialogperspektiv til grunn, er det ikke uten videre en selvfølge at representanter for museene bør stå for denne avgjørelsen alene.

I den nyvunne interessen for å inkludere innvandrernes perspektiver i museenes nedslagsfelt, er det viktig å passe seg for å gjenta de feilene som ble

begått under kolonialismens banner. I iveren etter å være *førstemann til mølla* til å drive dokumentasjon innenfor dette feltet, er det en fare at innvandrerne selv får en rolle de liker dårlig – spesielt når de vurderer den i ettertenksomhetens kritiske lys. Det er en utfordring som ikke bare knytter seg til dette konkrete prosjektet, men til alle prosjekter der muligheten eller faren er til stede for at innvandrerne blir brukt som kilde uten at de får forme den videre gangen i prosjektet.

Et par av mine informanter i dette prosjektet har opplevd nettopp den problemstillingen, blant annet i dette prosjektet. Det handler om etniske nordmenn som har fått midler til å gjennomføre et prosjekt som handler om innvandrere. De prosjektansvarlige henvender seg til innvandrere som på grunn av sin posisjon, kunnskap, erfaring, nettverk og tilgang blir en viktig bidragsyter og døråpner. Informantene forteller at de føler de har bidratt mye og skaffet til veie vesentlig informasjon. Men når det kommer til bearbeidelsen av stoffet; hvordan det skal vinkles, hvilke problemstillinger som skal fremmes, hvordan selve utstillingen eller boken skal være, blir de ikke konsultert. De er råstoffet som approprieres av andre, som så bearbeider det og gir det betydning og verdi.

En av dem bruker uttrykket «*å bli ført bak lyset*». En av prosjektets bokutgivelser foregikk uten at bidragsyterne ble informert om hensikten. Vedkommende liker ikke tanken på at noen skal skrive bok om deres historie, uten at de selv får være med å forme innholdet.

«Men når vi la ned så mye arbeid og bidro ganske mye, ble ikke utbyttet deretter. Skjønte etter hvert at hun skulle skrive bok. Føler det litt som å bli ført bak lyset når hun nå skriver bok. Hvis vi skal skrive vår historie, vil vi gjøre det på våre premisser og ikke slik at andre har fått tilgang til svært mye, mens vi i beste fall får lov til å kommentere det. Hadde hun sagt det på forhånd, så hadde vi tenkt annerledes. Om vi i det hele tatt skulle la noen andre få tilgang til det, og i tilfelle på hvilke premisser skulle vi gjort det. Det er ikke en ukjent problemstilling at andre får tilgang til informasjon som de bruker til forskjellige ting» (informant i et av delprosjektene).

To av informantene beskriver konkrete erfaringer med å miste kontrollen over noe de i utgangspunktet var invitert med til å påvirke. De tilførte informasjon og kompetanse som la grunnlag for gjennomføringen av delprosjektene, men ble utelukket fra å delta i den endelige styringen. En av dem forteller (noe humoristisk, men oppgitt) om en utstilling vedkommende mener er typisk i IKM-sam-

menheng: *Det begynte demokratisk og endte som diktatur!*

Selv om begge deler denne erfaringen med IKM, har de forståelse for hvorfor det ofte blir sånn. De forstår IKMs situasjon med mange gode ønsker, lite personell og lite penger. De har forståelse for at det gjør det vanskelig å omsette gode intensjoner til konsekvent handling. De tillegger ikke IKM noe vrang vilje eller manglende interesse. Først og fremst tror de dette har sammenheng med dårlig kapasitet.

Konsekvenser av at referansegruppen ble nedlagt

Nedleggelsen av referansegruppen gjorde at prosjektet ble styrt av noen få etniske norske prosjektdeltagere. Selv om flere innvandrere bidro til å realisere prosjektet gjennom intervjuer og enkelte utstillinger, var de ikke med på de arenaene hvor overordnede prinsipielle avgjørelser ble tatt.

Dersom referansegruppen hadde fungert som planlagt, ville den vært en berikelse for prosjektet. En slik berikelse ville selvsagt ikke kommet smertefritt – det er utenkelig at gruppen skulle vært enig i alt som ble foreslått. Derimot ville den representere balansert motstand som ville gi prosjektet muligheter for justeringer underveis. En del problemer kunne vært unngått fordi flere typer kunnskaper og erfaringer ville vært tilgjengelige. I tillegg til å gjøre den felles erfaringen med å være såkalt første- eller andregenerasjonsinnvandrere tilgjengelig, kunne en slik gruppe være et godt forum for felles refleksjon, fordi gruppen besto av folk med akademisk bakgrunn. Prosjektet har lidd under fraværet av en slik gruppe som både kunne gi faglige kritiske innspill og samtidig reflektere over problemstillinger i møtepunktet mellom ulike kulturer og mellom majoritets- og minoritetskultur.

Innvandrere som foretok intervjuer

Jeg har intervjuet tre representanter for de bosniske flyktingene som deltok i intervjuerarbeidet, samt den pakistanske medarbeideren. Jeg valgte disse fordi de representerer både arbeidsinnvandrere og flyktinger, og fordi de representerer to ulike faser i dette prosjektet. Jeg var interessert i å få deres beskrivelse av prosjektets målsetting og betydning. Jeg ønsket å vite hva de tenker om deres egen innflytelse over prosjektet, og ville også høre deres vurderinger av hvordan prosjektet ivaretok hensynet til utvalg og representativitet. De ga alle uttrykk for at dette var

et viktig prosjekt som de ønsket å bidra til å få gjennomført.

Arbeidet med å ta kontakt, sørge for formaliteter og gjennomføre opp til flere lange intervjuer med hver enkelt livsløpsforteller, krevde mye tid og innsats. De følte at de investerte mye i å få dette gjennomført på en god måte. På spørsmål om hvilke områder i prosjektet de hadde innflytelse på, svarte de at det først og fremst foregikk gjennom valg av intervjupersoner og gjennom oversettelse. Det var på den måten deres kunnskap og kompetanse kom til nytte. Den pakistanske kontaktpersonen fortalte at han er profesjonell tolk, og at han fungerte som tolk i noen av intervjuene. Det foregikk ved at en av de prosjektansatte formulerte spørsmålene på norsk, mens han oversatte til pakistansk. Ingen av dem var med og utformet intervjuguiden eller på annen måte påvirket vinklingen i prosjektet. Likevel mener de at intervjuguidene fungerte bra, og at de fikk frem de vesentlige spørsmålene og svarene i intervjuene.

De bosniske flytningene følte at det fra prosjektets side ble lagt sterk vekt på å sikre seg et gjennomsnitt av de bosniske flytningene. Intervjuerne var mennesker i alle aldre, og de kom fra ulike deler av Bosnia. De ble oppfordret til å tenke bredde i valget av fortellere. Derfor forsøkte de bevisst å benytte seg av ulike nettverk for å intervju personer som representerte ulike religioner, yrker, utdanninger og ulike etnisitet. Mange av dem var kontakter de hadde fått i løpet av de to årene de oppholdt seg på asylmottak. De understreket at mye berodde på tillit mellom den som intervjuet, og den som ble intervjuet. Flere av de spurte har sagt nei. De tror det skyldes at mange ikke ønsket at deres historie skulle bli publisert. Det bosniske ekteparet jeg intervjuet, ga uttrykk for at de følte et stort ansvar for å bringe historien videre til deres barnebarn, og at de derfor valgte å tåle et eventuelt ubehag med å få utlevert sitt privatliv. De følte at de ikke har noe å skjule, men forsto likevel godt at mange valgte å takke nei. Og de tror at mange har takket nei nettopp på grunn av ulysten mot å bli eksponert for offentligheten. Selv mener de at publisering er en svært viktig målsetting ved dette prosjektet og en viktig motivasjonsfaktor for deres egen involvering. Også den pakistanske prosjektmedarbeideren understreket betydningen av at materialet blir publisert. Han mente hensynet til den enkeltes utlevering av sin egen historie ble ivare tatt ved at fortelleren ble oppmuntret til å

snakke om de sider av livet vedkommende ønsket publisert, og å utelate det som var sensitivt.

Disse fire uttrykte både stolthet og glede over at dette prosjektet var satt i gang, og over at de selv fikk være en del av det. De mente det var viktig å få frem hvem de nye norske var, og hvordan det norske hadde endret seg som følge av deres påvirkning.

«Jeg synes det er status å komme på museum – det å bli sett. Det er et faktum at vi er her» (bosnisk flyktning).

Intervjuene med disse personene bekrefter at dette prosjektet blir sett på som et betydningsfullt prosjekt for de innvandringsgruppene som er involvert. De legger vekt på at dette skal være til nytte for kommende generasjoner.

«En dag kan barnebarna lese dette. Det er det viktigste. At de får greie på hvordan bestemor og bestefar levde» (bosnisk ektepar).

Som vi ser, er disse medvirkende innvandrerne mindre kritisk innstilt til gjennomføringen av prosjektet enn medlemmene i referansegruppen. Temaene disse informantene ønsket å snakke om under intervjuene, bekrefter den identitetsskapende funksjonen ved dette prosjektet. Intervjuene forteller at prosjektet oppleves både meningsfullt og betydningsfullt for de gruppene som har blitt valgt til å være med. I motsetning til referansegrupped medlemmene hadde de ingen ønsker om å påvirke opplegget utover det å velge ut livshistoriefortellere. De var glad for å bli invitert med, og for at deres historie blir en del av fortellingen om det norske. Ingen av disse har imidlertid en faglig bakgrunn som gjør det naturlig for dem å vurdere eller kritisere det teoretiske og metodiske opplegget, slik tilfellet var med medlemmene i referansegruppen.

Valg av innvandringsgrupper

De første pakistanske arbeidsinnvandrere ankom Norge på slutten av 1960-tallet (Brox, Lindbekk og Skirbekk (red.) 2003). Da innvandringsstoppen ble innført i 1975, var antall pakistanske innvandrere 3772. Innvandringsstoppen medførte at de som innvandret etter den tiden, måtte ha familiegjengenforening som begrunnelse. På slutten av 1970-tallet kom de første flyktningene. I dette prosjektet fokuseres det både på arbeidsinnvandrere og på flyktninger.

I søknaden til Norsk kulturråd beskrives fire innvandringsgrupper som mål for dokumentasjonsprosjektet. De fire er arbeidsinnvandrere fra *Pakistan* og flyktninger fra *Chile*, *Somalia* og *Bosnia*. Men iste-

denfor flyktninger fra Chile valgte man arbeidsinnvandrere fra Tyrkia. Dokumentasjon av somaliske flyktninger ble overtatt av museet på Lillehammer. Man sto da igjen med pakistanske arbeidsinnvandrere, tyrkiske arbeidsinnvandrere og bosniske flyktninger.

Valg av innvandringsgrupper ble foretatt på grunnlag av tidspunktet de ankom landet, og størrelse. I prosjektbeskrivelsen heter det:

«De har kommet til ulike tider av ulike årsaker og møtt ulike former for kontrollpolitikk. Det samfunnet som innvandrere har møtt i Norge, har forandret seg over tid, og tidspunktet for ankomsten har derfor stor betydning. Forhold på arbeidsmarkedet, boligmarkedet, størrelsen på innvandringsgruppene som allerede har kommet, og stemningen i befolkningen er sider vi ønsker å belyse i dokumentasjonsprosjektene.»

Vi finner hovedargumentene for valg av grupper i forhold ved det norske samfunnet. Man ønsker å undersøke innvandrernes opplevelser i lys av endringer ved det norske samfunnet og holdninger blant befolkningen. De gruppene som var planlagt i utgangspunktet, ville reflektere innvandring fra henholdsvis 1960-, 1970-, 1980- og 1990-tallet. Fordi en av medarbeiderne som ble knyttet til prosjektet, hadde skrevet sin hovedoppgave på grunnlag av feltarbeid på Fjell i Drammen, valgte man å inkludere tyrkiske innvandrere i dokumentasjonsarbeidet. Disse ankom Norge omtrent på samme tid som de pakistanske innvandrerne. Dermed mistet man en mulig sammenligningsdimensjon mellom de ulike gruppene.

Når valget av innvandringsgrupper knyttes til endringer ved det norske samfunnet, kan vi forvente at spørrelistene vil reflektere en slik interesse. Det gjør de ikke i særlig grad. Spørrelisten som er rettet mot flyktninger, skiller seg fra spørrelisten rettet mot arbeidsinnvandrere ved at de inneholder spørsmål rundt opplevelsen av å komme som flyktning til Norge. Den bærer preg av kunnskap om problemstillinger knyttet til det å bli plassert i et flyktningmottak og brått skulle etablere seg i et nytt land, uten å vite for hvor lenge. Men den går like grundig inn i personlige erfaringer fra barndom, ungdom og voksenliv fra opprinnelseslandet. Spørrelisten for arbeidsinnvandrere inneholder ca. 300 spørsmål. Den har disse overskriftene: 1) *besteforeldrenes generasjon*, 2) *foreldrene*, 3) *søsken, tanter, onkler, kusiner*, 4) *daglig liv i din barndom*, 5) *samfunn og klasse*, 6) *skole, venner*, 7) *jobb*, 8) *fritid og forelskelse*, 9) *ekte-skap og barn*, 10) *forandring i dagliglivet*, 11) *senere*

liv, 12) avslutning. 40 av disse spørsmålene er rettet mot emigrasjonsprosessen. Som vi ser, handler overskriftene om det personlige og private, det gjør også spørsmålene som er sortert under dem. Bare et par av spørsmålene handler om jobbmarked, boligmarked og stemningen i den norske befolkningen. Ingen av dem dreier seg om ulike former for kontrollpolitikk eller andre politiske/økonomiske forhold ved det norske samfunnet. Spørrelisten tar heller ikke tak i kontroversielle temaer knyttet til hvordan det var å komme til Norge og møte en annen kultur. Valget av tyrkiske innvandrere og det løse forholdet mellom innholdet i spørrelisten og det prosjektbeskrivelsen sier man ønsker å undersøke, er begge eksempler på det jeg oppfatter som unøyaktighet og et litt lettvtint forhold til dokumentasjonsprosessen. Beslutningen om å dokumentere tyrkiske innvandrere som følge av prosjektansettelsen kan kanskje tolkes som evne til fleksibilitet. Det er likevel påfallende mange eksempler på manglende samsvar mellom hva man la opp til i prosjektbeskrivelsen, og hva som ble gjennomført.

Hvilke innvandrergupper som skal bli representert i en ny definisjon av *det norske*, vil naturlig nok være gjenstand for diskusjon. Utfordringen er å forsøke å foreta valg på en måte som oppleves legitimt av de ulike innvandrerguppene. Geir Moshuus diskuterer denne problemstillingen i forbindelse med evaluering av IKM i 1995. Han sier:

«Skal kulturinstitusjonene kunne bidra til å styrke integrasjonen av innvandrere i samfunnet generelt, er det viktig at de ikke assosieres med enkeltinteresser eller synspunkter blant deler av innvandrerbefolkningen» (Moshuus 1995).

Dette var et av de temaene som skapte uenighet i referansegruppen. I denne sammenhengen handlet uenigheten om hvilke kriterier som skulle gjelde for valg av innvandrergupper. Et av medlemmene i gruppen tok til orde for at man ikke burde ha ulike innvandrergupper som grunnkategori. I stedet burde man ta utgangspunkt i ulike problemstillinger og undersøke hvordan forskjellige innvandrere forholdt seg til dem. Tanken var at en slik innfallsvinkel ville åpnet opp for dokumentasjon av langt flere innvandrergupper enn det som er tilfellet nå. Det henger sammen med at den formen for dokumentasjon som er valgt i dette prosjektet, er særdeles ressurskrevende. Flere av medlemmer i den tidligere referansegruppen er uenige med de valgte prioriteringene.

Valgene av innvandrergupper som er gjort i dette prosjektet, er, som vi så, ikke spesielt solid

begrunnet og gjenspeiles ikke som en viktig del av metodeopplegget. I tillegg til tidsperioden innvanderne kom til Norge, er også størrelsen på innvandrerguppene et argument som blir trukket frem i prosjektplanene. Det er de største gruppene som er blitt valgt, og det er ikke nødvendigvis et godt argument. Ifølge et av referansegruppedlemmene er et motargument at det også blant innvandrerguppene finnes majoriteter og minoriteter, og valget av de største gruppene kan for minoritetene oppleves som at de nok en gang kommer i skyggen av dem som – på godt og vondt – får mye oppmerksomhet fra før.

Oppsummerende refleksjoner

I dette kapitlet har nedleggelsen av den flerkulturelle referansegruppen blitt diskutert. Gruppen var tiltenkt en viktig korrigerende funksjon, og nedleggelsen reduserte i stor grad prosjektets mulighet til å etablere en likeverdig dialog med innvandrerguppene. Denne gruppen representerte potensielt likeverdig motstand, og nedleggelsen av den medførte at viktige diskusjoner og perspektiver forsvant ut av prosjektet. Styringen var dermed helt og holdent i hendene på noen få etnisk norske museumsansatte og prosjektarbeidere. Dette angår operasjonaliseringen av den epistemologiske utfordringen: Hvordan ser de involverte i prosjektet på sin egen rolle? Hvilke refleksjoner har de gjort seg med hensyn til deres «rett» til å nedlegge denne gruppen? Begrunnelsen som ble gitt for å nedlegge gruppen, var først og fremst praktisk. Ulempene med å organisere møtene og det administrative arbeidet som fulgte med, ble oppfattet som hemmende for prosjektets fremgang og sugde mer krefter ut av prosjektet enn det ga tilbake. Det ble ikke på noe senere tidspunkt reflektert over eventuelt hvilke andre motiver som lå til grunn for nedleggelsen av gruppen. Hendelsen ble heller ikke omtalt som et tap.

En av de viktigste implikasjonene ved dette vedrører innvandrernes mulighet til delta i de viktige avgjørelsene som dreide seg om valg av perspektiver og innvandrergupper. Livsløpsintervjuer er svært ressurskrevende, noe som medførte at antallet intervjuede personer og antallet innvandrergupper ble redusert i forhold til hva som ville vært mulig dersom man hadde valgt andre, mindre krevende dokumentasjonsmetoder. Denne innvendingen ble underveis i prosjektet tolket som et etnosentrisk innspill, som hadde til hensikt å fremme egen etnisk minoritet.

Vitenskapelighet

I dette kapitlet drøftes hvilke krav til etterrettelighet og systematikk som kan stilles til gjennomføringen av dokumentasjonsarbeidet. Dette ses i lys av prosjektbeskrivelsen, hvordan prosjektdeltagerne begrunner sine metodiske valg, hva Norsk kulturråd forventer, og hvilke forventninger norske myndigheter har til museers virksomhet generelt. Det reises også spørsmål om hvorvidt det er realistisk for museene å kombinere den identitetsskapende funksjonen og samtidig benytte seg av en vitenskapelig tilnærming til det man skal dokumentere.

Sammenheng mellom problemstilling, mål og metode

Norske museer har hatt en sentral rolle i etableringen av en nasjonal fellesskapsfølelse, tilhørighet og identitet. Norsk Folkemuseum, etablert i 1894, var et barn av nasjonalromantikken, noe som ga seg utslag både i valg av bygninger og i valg av innhold. Christensen (2003) beskriver hvordan profilen for Norsk Folkemuseum ble til, blant annet ved at man valgte innlandsbonden som den dominerende figuren i fortellingen om nordmenn og norsk kultur. Denne ble satt i opposisjon til overklassen som bodde i byene. Verken arbeidere, husmenn, fiskere eller samer ble i utgangspunktet inkludert i historien om det norske ved det store nasjonale museet. Det ble altså gjort et utvalg og skapt en fremstilling som på ingen måte speilet hele bildet, men som likevel fikk status som dokumentasjon og representasjon av virkeligheten. Det ble ikke gjort rede for at det var *et valg* ut fra *et perspektiv* for å tjene en viss *hensikt*.

Gjennom sine fremstillinger av *nordmenn* og *det norske* har museene hatt en viktig rolle å spille i fortellingen om hvem «vi» er, og hvordan «vi» er blitt slik, uten at museumsbesøkere flest har stilt spørsmål ved hvorfor noen utvalgte sider ved det norske er valgt til å representere hele spekteret av variasjon. Som jeg tidligere har vært inne på, er det

også i dette prosjektet foretatt mange valg som ikke er dokumentert eller gitt en faglig begrunnelse. Berkaaks (2003) evaluering av museenes tusenårsprosjekt *Dokument 2000* peker på at de fleste museene som deltok i *Dokument 2000*, manglet en god kontekstbeskrivelse for sitt materiale. Kravet til å synliggjøre datamaterialets kontekst kan nedtones dersom museenes ambisjoner dreier seg om å samle inn, dokumentere og arkivere, for i den hensikt å formidle *noen sider* ved samfunnet vi lever i. I *Norsk i går, i dag og i morgen?* er det ikke foretatt en slik avgrensning. Derimot heter det i prosjektbeskrivelsen:

«Dette materialet vil være en grunnstein i oppbyggingen av et dokumentasjonsarkiv over dagens flerkulturelle Norge» (prosjektbeskrivelsen:2).

I prosjektplanen for 2002–2003 heter det at prosjektet skal:

«... belyse hvordan innvandringen artet seg både fra innvandrerne og fra nordmennenes side» (Plan for prosjektet 2002–2003:1).

Målsettingen er altså ikke bare å formidle noen sider eller belyse noen problemstillinger knyttet til innvandringen til Norge. Målsettingen fremstår som langt mer ambisiøs enn det. Men for å si noe representativt om *innvandrernes* og *nordmennenes* opplevelse av innvandringen, krever det at man enten samler inn så mye informasjon at man faktisk kan si noe autoritativt om hele universet, noe som jo er urealistisk, eller at man foretar et representativt utvalg ut fra kjennskap til det aktuelle universet. Vi har tidligere sett at representativitet har vært et problem i det utvalget som er foretatt her.

Fra prosjektsøknadens *Målsetting og problemstilling* så vi at *Norsk i går, i dag og i morgen?* foruten å bygge et arkiv, også ønsker å speile utviklingen, ha et bevisst forhold til begrepene norsk, nasjon og kultur, «dokumentere prosessene som utspiller seg i

møtet mellom innvandret og norsk kultur», og belyse *kulturmøter som foregår over generasjoner* (prosjektbeskrivelse:1).

Datamaterialet dette prosjektet frembringer, er livshistorier, private fotografier, tematiserte intervjuer og videofilmer av et begrenset antall informanter. Det er materiale som skal danne grunnlaget for å kaste nytt lys over temaene (eller det som kalles problemstillinger) i prosjektbeskrivelsen. Men sammenhengen mellom datamaterialet, målene og metodene er ikke operasjonalisert og konkretisert. Det gis ingen forklaring på hvordan dette materialet skal besvare problemstillingene, eller hvorfor den valgte metoden er å foretrekke fremfor andre.

I prosjektbeskrivelsen får vi ikke vite *hvordan* datamaterialet skal tas i bruk for å for eksempel speile utviklingen eller belyse kulturmøter. Antagelig spiller formidlingsprosjektene en rolle i denne sammenhengen, men det blir ikke fortalt eventuelt hvilke formidlingsprosjekter som realiserer hvilke målsettinger og kaster lys over hvilke problemstillinger.

Når ambisjonen er å ta i bruk kvalitativt materiale for å formidle innvandring sett gjennom innvandrene øyne, samtidig som det skal fortelles noe om innvandring generelt, aktualiserer det en rekke utfordringer knyttet til det å generalisere ut fra et kvalitativt materiale. For å foreta en slik generalisering må vi ha kunnskap om hvordan materialet plasserer seg i den sammenhengen det er hentet ut fra. «Tykke», utførlige kontekstbeskrivelser gir de nødvendige redskaper for å tolke et kvalitativt datamateriale (Geertz 1973). Slike kontekstbeskrivelser er ikke en del av materialet i dette prosjektet.

Vi mangler altså forklaring på sammenhengen mellom temaene (i prosjektbeskrivelsen kalt problemstillinger), målene og metoden som skal realisere målene.

Denne manglende presisjonen vedrørende sammenheng mellom mål og metoder, og manglende dokumentasjon av kontekst, er et gjennomgående fenomen i hele prosjektets skriftlige materiale. Det skaper ikke bare problemer for den som skal evaluere prosjektet for å undersøke hvorvidt det har nådd sine egne mål og dermed levd opp til forpliktelsen med Norsk kulturråd. Det er også et fenomen som berører materialets status og kvalitet som samtidokumentasjon for innvandrene selv og som grunnlag for forskning.⁴

Manglende dokumentasjon av prosessen

Det kan se ut til å være ulike oppfatninger mellom Norsk kulturråd og de to museene om hvilke forventninger kulturrådet har til resultatet av prosjektet. I prosjektbeskrivelsen museene har fått midler på grunnlag av, er det ikke eksplisitt formulert at dette skal være et forskningsprosjekt. Men samtaler jeg har hatt med representanter for Norsk kulturråd, tyder likevel på forventninger i retning av klarere problemstillinger og dokumentasjon som er mer i tråd med vitenskapelige kriterier.

Noe av det som bidrar til å skape uklarhet om dette spørsmålet, er forholdet mellom formuleringene i prosjektbeskrivelsen og det som faktisk er blitt gjennomført. Prosjektsøkerne henviser til at det er gjort lite kulturforskning på temaet *kulturmøter* og *nyetnisitet*, og de understreker betydningen av *systematikk* og *utvikling av metoder* i dette arbeidet:

«Det er gjort relativt lite kulturforskning på dette temaet (kulturmøter, nyetnisitet), som ikke minst dreier seg om materiell kultur og kultur som kulturarv. IKM har gjennom en tiårsperiode produsert utstillinger og formidlingsprosjekter knyttet til tematikken, men det er ikke foretatt noen systematisk innsamling og metodisk kildekapning på dette området» (prosjektsøknad:1).

I forbindelse med dokumentasjon av kulturforskjeller, kulturmøter og samfunnsendringer understrekes det:

«I disse dokumentasjonsprosjektene er problematiseringen og perspektivering viktig. Vi vil derfor legge vekt på å benytte variert fagkompetanse til å intervju og fotografere slik at materialet blir best mulig» (ibid:4).

Når jeg har etterlyst skriftlig dokumentasjon av prosjektene i form av problemstillinger, metode og refleksjoner over erfaringer, har prosjektlederne oppfattet at dette ligger utenfor det de forventes å produsere.

«Vi føler at vi har fått så mye penger, og at vi må gi noe tilbake i form av håndfast dokumentasjon. Vi får ikke midler for å gi bare tanker tilbake (...). Det har aldri vært vårt inntrykk at Norsk kulturråd forventer noe annet enn at prosjektene skal resultere i konkret dokumentasjon» (prosjektleder ved IKM).

Det museene kan, ifølge den samme prosjektlederen, er å samle inn for å bevare for ettertiden. Den kunnskapen de har tilegnet seg og brukt i prosjektet, har ikke noe med selve prosjektet å gjøre. Det er det ikke tid til, og det gis det ikke penger til fra Norsk kulturråd. Det følgende sitatet kan illustrere pro-

4 Ifølge prosjektlederne er det allerede pågang fra forskere som ønsker å benytte seg av materialet.

sjektledernes syn på Norsk kulturråd og dermed prioriteringene i prosjektet:

«Norsk kulturråd er ingen forskningsinstitusjon ...» (prosjektleder ved IKM).

Dermed er prosjektets viktigste mål å fylle arkivet med flest mulig livshistorier. Det gir en forståelse av hvordan prosjektlederne har tenkt gjennomføringen av prosjektet og innholdet av forpliktelsene til Norsk kulturråd.

Dersom ambisjonene var at livshistoriene, videoopptakene, intervjuene og bildene bare skulle kaste lys over noen sider ved innvandringen, ville den metodiske strategien som er brukt i *Norsk i går, i dag og i morgen?* være tilstrekkelig. Men prosjektbeskrivelsen tilkjennegir ambisjoner om å gjennomføre «systematisk dokumentasjon» og «metodisk kilde-skaping», i tillegg til å «perspektivere» og «problematisere» det som skal dokumenteres. Det påkaller større krav til etterrettelighet og gjør det dermed problematisk at det er så lite samsvar mellom prosjektbeskrivelsen, den faktiske gjennomføringen og prosjektledernes muntlige begrunnelser.

Museenes rolle som forskningsinstitusjoner

Målene i *Norsk i går, i dag og i morgen?* er ambisiøse, og det stilles derfor krav til det metodiske opplegget for å nå dem. La oss se nærmere på hvilke forventninger som stilles til museer generelt når det gjelder formulering av problemstillinger, representativitetskriterier og dokumentasjon av innsamlingskonteksten.

En definisjon på museer er at de er:

«... permanente ikke-kommersielle institusjoner som samler, bevarer, forsker og formidler» (Amundsen, Rogan og Stang 2003:9).

I denne definisjonen, som ifølge Amundsen, Rogan og Stang ofte brukes, inkluderes forskningsvirksomhet i museers ordinære virksomhet. I *Norsk i går, i dag og i morgen?* finner vi først og fremst igjen komponentene *samle, bevare og formidle*. Men forskning er også involvert fordi materialet er tenkt som et datagrunnlag for forskere og som et bidrag til kumulativ forskning om innvandrere.

I oppsummeringen av *Norsk i går, i dag og i morgen?* for 2005 heter det:

«Den store verdien av arbeidsmåten i dette prosjektet er ikke minst knyttet til at arbeidet gjøres på en slik måte at materialet kan bevares for ettertiden. Diskusjoner med forskermiljø og forskernes store interesse for materialet er ikke minst knyttet til at det i dag skjer lite kumulativ forskning knyttet til

innvandrernes egne erfaringer» (oppsummering og foreløpig evaluering 02.03.05).

I håndboken *Min stemme – vår historie. Dokumentasjon av det flerkulturelle Norge* blir det også sagt at materialet er tenkt som grunnlag for forskning:

«Målsettingen er at kunnskapsbanken skal bestå av et materiale som vil kunne brukes i ulike sammenhenger – ikke minst til forskning og formidling» (*Min stemme – vår historie. Dokumentasjon av det flerkulturelle Norge* (2005:13)).

Et vesentlig skille mellom det materialet som samles inn av henholdsvis museer og forskningsinstitusjoner, angår andres tilgang til datagrunnlaget. Ved museene foretar man innsamling ut fra et samfunnsmandat som innebærer at materialet skal oppbevares trygt, samtidig som det sikrer tilgjengelighet. Det skal være mulig å bli tatt i bruk av alle, både allment interesserte og forskere (med unntak av klausulert materiale).

Museenes rolle i denne prosessen innebærer ikke nødvendigvis å forske på eget innsamlet materiale, selv om det også er en del av museers virksomhet. En sentral og svært arbeidskrevende oppgave er selve innsamlingen og bevaringen for ettertiden. Ved samtidisdokumentasjon, spesielt der potensielt konfidensielle og sensitive opplysninger er involvert, må materialet håndteres ut fra Datatilsynets retningslinjer. Håndhevingen av tilgjengelighet må balanseres mellom ansvaret for å legge til rette for allmenn opplysning og kravet til personvern. Det medfører at når museene skal drive med forskning, innebærer det en større arbeidsprosess enn forskning som ikke har kravet om tilgjengelighet knyttet til sitt materiale. Svært mye av ressursene i dette prosjektet har blitt brukt nettopp til katalogisering og bevaring med tanke på tilgjengelighet.

Forskere som tar i bruk kvalitativ metode for å belyse et fenomen, kjenner selv til i hvilken kontekst materialet er samlet inn, inkludert hva som har vært fokus og interesse fra forskerens side. For å gjøre observasjonene og de teoretiske utlegningene om dem meningsfulle og etterprøvbare, må denne sammenhengen presenteres. Når det innsamlede materialet skal håndteres på en måte som sikrer publikum tilgjengelighet, er det desto viktigere å være nøye med å beskrive konteksten materialet er en del av.

Som jeg har vært inne på før, ser nettopp det ut til å være en utfordring som flere museer finner vanskelig. Hovedproblemet innen museal forskning er, ifølge Inger Fägerborg, at innsamlingen gjøres først, mens spørsmålene stilles etterpå (Fägerborg 2003).

Hun mener at samlingenes verdi som grunnlag for forskning ofte er sterkt begrenset fordi man ikke har tilstrekkelig kunnskap om hvilken kontekst de ulike objektene inngikk i, og heller ikke tilstrekkelig kunnskap om innsamlingskonteksten (Andersen 1989).

I motsetning til *Dokument 2000*, som Norsk kulturråd henviser til med tanke på evalueringsfokus, der forskningsambisjonene var klare allerede i utformingen av hovedprosjektet, og hvor hvert delprosjekt skulle munne ut i en vitenskapelig rapport som kunne evalueres ut fra vitenskapelige kriterier, har *Norsk i går, i dag og i morgen?* hatt en mye mer diffus formulering på dette punktet.

Som tidligere nevnt, sies det ikke eksplisitt at dette dokumentasjonsprosjektet og oppbyggingen av samlinger og arkiv skal bygge på vitenskapelige kriterier. Det er heller ikke nevnt som et forventet fokus fra Norsk kulturråds side, verken for museene eller evaluatoren. I *Min stemme – vår historie. Dokumentasjon av det flerkulturelle Norge*, ABM-skrift nr. 19, hvor prosjektdeltagerne gjør rede for erfaringene fra gjennomføringen, understrekes det at forskning ikke var en del av prosjektet, men at det bør være en målsetting ved tilsvarende prosjekter i fremtiden. Vi har sett at målene som skisseres i prosjektbeskrivelsen, likevel er svært ambisiøse og påkaller metodisk etterrettelighet for at de skal kunne realiseres.

En annen grunn til å forvente at dette prosjektet gjennomføres ut fra grunnleggende krav til systematikk og metodikk, finner vi i *Museum, mangfald, minne, møtestad* (NOU 1996). Her diskuteres hvilken rolle museene skal ha som kunnskapsinstitusjon, og Norsk Folkemuseum blir nevnt spesielt som ett av flere museer med nasjonalt ansvar. Sammenhengen mellom forskningsbaserte problemstillinger og innsamlingsprosessen understrekes spesielt:

«Dette avsnittet er medvite kalla Innsamling og forskning for å markera den sterke innbyrdes samanhengen det er, eller bør vera, mellom det å samla og det å søkja ny kunnskap. Ideelt sett bør innsamlings- og forskingsplanar vera integrerte, og Museumsutvalet vil difor heller peika på tiltak som kan styrkja forskning som grunnaktivitet ved musea. Det inneber ikkje at prosjektfinansiering ikkje vil vera viktig også for norske museum. Det inneber heller ikkje at ein framtidig museumspolitikk skal leggja opp til at alle museum skal satsa på forskning. Men det betyr at innsamling og forskning må vurderast som to sider av same sak, dersom musea skal oppfylla rolla som samfunnsminne. (...) Spesielt skal nemnast den sterke tilknyttinga innsamling bør ha med forskningsrelaterte problemstillingar, kort og godt fordi det gjev den beste garantien for at museumstilfanget kan vera ein viktig, mei-

ningsberande informasjonsbase også for komande generasjonar» («Museum, mangfald, minne, møtestad»: kap. 7).

Begrunnelsen for å knytte forskningsrelaterte problemstillinger til museenes virksomhet, er den rollen de forventes å ha som informasjonsbase. Prosjektet *Norsk i går, i dag og i morgen?* har som et av sine mål å bygge opp en kunnskapsbase for kommende generasjoner. Derfor er det problematisk at det ikke i større grad har blitt anvendt metoder og begrunnelser som er vitenskapelige og etterrettelige.

Utredningen sitatet ovenfor er hentet fra, er nå ti år gammel, og museenes orientering mot forskningsrelaterte temaer og metoder har vært gjenstand for debatt og problematisering både før og etter den utredningen (eks. Johansen 1989, Bugge Amundsen, Rogan og Stang 2003, Gynhild 1997). I den siterte utredningen nevnes spesielt Norsk Folkemuseum som et av museene i Norge hvor det forventes å satse på forskning. Det tilsier at Norsk Folkemuseum har et selvstendig ansvar for å rette sin virksomhet inn mot forskning – uavhengig av hva Norsk kulturråd presiserer av forventninger i sine tildeleingsbrev. Prosjektet er dessuten ført opp som en del av Norsk Folkemuseums forsknings- og utviklingsseksjon på museets hjemmeside på Internett.

Internasjonalt Kultursenter og Museum er noe helt annet. Dette er et ungt lite museum med en klar målsetting om å skape forståelse mellom ulike kulturer. De har i utgangspunktet ingen forpliktelse på seg til å drive forskningsrelatert virksomhet. IKM produserer utstillinger og arrangementer der dialogaspektet er det aller viktigste. I dette samarbeidet er folkemuseet den tunge institusjonen som har et nasjonalt ansvar knyttet til det å drive sin virksomhet på en måte som inkluderer forskning.

Kunnskapsbase eller identitet

Prosjektdeltagerne uttrykker flere steder, blant annet i forordet til håndboken som er utgitt på grunnlag av prosjektet, at de ønsker å synliggjøre mer positive sider av innvandringen enn den som kommer frem i media.

«Medias dagsorden settes ofte på bakgrunn av problematikk relatert til kriminalitet og unyansert statistikk (...) Museenes oppgaver er å bidra til kulturforståelse, toleranse og ulike gruppers selvforståelse (...). Ved å synliggjøre hvem innvandrerne er, kan museene nansere medias bilde, slik at man ikke bare ser den nyere innvandringen til Norge og innvandrerne som et 'problem', men også som en viktig ressurs» (*Min stemme – vår verden. Dokumentasjon av det flerkulturelle Norge* 2005:4).

I den samme håndboken refereres det også til St.melding nr. 22 (1999–2000) *Kjelder til kunnskap og oppleving*, hvor museenes ansvar for å bidra til dialog med innvandrerne og innfødte omtales. Museene forventes å gjennomføre prosjekter som styrker innvandrernes selvforståelse og identitet, samtidig som de skal bygge opp arkiver på en systematisk måte. Disse ulike målene vil kunne komme i konflikt med hverandre og kan være vanskelig å ivareta i ett og samme prosjekt. Denne konflikten har gått på bekostning av begge målene. På den ene siden har innvandrerne i liten grad fått ha styring over grunnleggende valg underveis, noe som ville vært i tråd med et dialogperspektiv, på den andre siden har dokumentasjonsarbeidet vært gjennomført på en lite systematisk og etterrettelig måte. Johansen (1989) påpeker også det dilemmaet som oppstår når begge disse målene skal ivaretas:

«Men musea og fortidsvernet kan ikkje sjå det (identitet og lignende) som si oppgåve om dei vil være forvaltarar av historisk kunnskap og perspektiv (...) Stoff til identitetsbygging kan berre hentast ut av historia i den grad historiserande perspektiv blir sette ut av kraft. Altså: Mellom dei to overordna målsetjingane for dette kulturarbeidet – mellom kunnskap og identitet – må det gjerast eit val.»

Selve innholdet i livshistoriene er også preget av å skulle ivareta motstridende hensyn. Livsløpsintervjuene er blitt gjennomført med tanke på å bygge opp en kunnskapsbase om innvandrere der deres egne personlige beretninger kommer frem. Det dreier seg om lange intervjuer over flere kvelder og utgjør til sammen flere timers intervju/fortellinger. Måten dette har vært gjennomført på, gjør at det ikke bare er ulike personlige beretninger om noen felles temaer. Beretningene handler om ulike temaer, og vektleggingen av temaene varierer. Livsløpsintervjuene er ikke forsøk på å besvare bestemte problemstillinger. Derimot tar de utgangspunkt i spørrelistene med 300 spørsmål som spenner over mange temaer (se avsnittet om «Valg av innvandrergrupper»). Når spørsmålene er så mange og man ikke har en problemstilling som kan smalne inn fokuset, vil ikke prosjektdeltagerne arbeide ut fra en felles forståelse av hva slags materiale man henter inn. Det vil ikke foreligge noen styring på hvilke av de 300 spørsmålene som blir vektlagt. Samspillet mellom intervjuer og den som blir intervjuet, er en av de faktorene som avgjør hvilke områder som blir utdypet og/eller ikke. Disse spørrelistene ble brukt

kun som et utgangspunkt, for intervjuerne skulle forsøke å få frem det som lå fortelleren på hjertet. Prosjektlederen ved NFM sa dette i intervjuet 26.01.06:

«Men du vet at du aldri kan bruke en spørreliste. Den er og blir bare strukturerende.

Vi har lært dem [innvandrerne som intervjuet] at de skal forfølge temaer som folk kommer med selv. De har vært flinke i varierende grad.»

I intervjuundervisningen som intervjuerne får med seg før de setter i gang, blir det også eksplisitt lagt vekt på at informantens assosiasjoner og temaer skal gripes tak i og følges videre.

En av årsakene prosjektlederne oppgir til at de ønsket å bygge opp et arkiv, var at få andre institusjoner har som oppgave å ta *systematisk* vare på innvandrernes historie, slik innvandrerne selv forteller den. I prosjektets dokumenter brukes begrepet *dokumentasjon* om denne prosessen. I evalueringen av *Dokument 2000* diskuterer Berkaak de ulike betydningene av dette ordet knyttet til diskusjonen om museenes oppgave som dialoginstitusjoner og forskningsinstitusjoner. Han sier:

«Når motivet for dokumentasjonen er å øke tilgjengelig kunnskap, stilles det krav om at dokumentasjonen skal være uttømmende og i samsvar med ytre virkelighet. Når motivet er å fremme kommunikasjon, stilles det krav om forståelighet og opplevelse av relevans» (Berkaak 2003:46).

I dette prosjektet forsøker museene å systematisere og tilgjengeliggjøre kunnskapen om disse innvandrergruppene, uten at prosessen rundt frembringelsen av materialet og materialet i seg selv er systematisk. Det angår materialets kvalitet og status, og det får konsekvenser for materialets sammenlignbarhet.

Myndighetene forventer at museene skal dokumentere på en systematisk måte, samtidig som de skal styrke innvandrernes selvforståelse og identitet. Prosjektbeskrivelsen til *Norsk i går, i dag og i morgen?* ivaretar begge hensyn, men, som vi har sett, kommer konflikten som eksisterer mellom disse målene, til syne når de operasjonaliseres. Det er bekymringsfullt at vi ikke gjenfinner noen refleksjon over hvordan disse motsetningene mellom identitetsprosjektet til forskjell fra et systematisk dokumentasjonsprosjekt har artet seg. Vi har sett at den manglende avklaringen gjør skade på begge målsettingene.

Modernitetsteoretiske kontekster

Som jeg har forsøkt å vise, er prosjektet *Norsk i går, i dag og i morgen?* preget av manglende kontekstualisering. Jeg vil i det følgende begrunne dette mer eksplisitt, og forhåpentligvis klargjørende. Hensikten er å tydeliggjøre de teoretiske betingelsene for at målene skal kunne bli realisert.

Berkaak påpeker mangelfull teoretisk innramming som gjennomgående for de aller fleste delprosjektene i *Dokument 2000*. En av målsettingene var å få frem et materiale som kunne danne utgangspunkt for fremtidens forskere. I evalueringen går Berkaak igjennom hvilke kriterier som gjelder dersom man skal kunne betrakte et dokumentasjonsmateriale som grunnlag for forskning. Han beskriver de ulike delene av prosessen frem mot det han definerer som et vitenskapelig arbeid.

Den første fasen innebærer å plassere det aktuelle fenomenet i en meningsfull sammenheng ved hjelp av teori. Her kan ulike modernitetsteorier gi en nyttig pekepinn eller fungere som plattform. Sosiologiske modernitetsteorier gir innfallsvinkler og bakgrunnsstoff til problemstillinger som er typiske for vår tid, og setter dem inn i en historisk og global sammenheng. Debatter om ulike trekk ved det globale samfunnets utvikling refererer gjerne til slike teorier fordi de kan egne seg til å sette fenomener som for eksempel etnisitet, folkevandringer, integrering, klasse, arbeid og kriminalitet, for å nevne noen temaer, i sammenheng med hverandre. Berkaak nevner Giddens, Baumann, Bech og Hylland Eriksen. I innledningen har jeg også tilføyd postkolonial teori, ved Said, Fabian og Gullestad, som viktige referanser for et prosjekt som tar for seg innvandrernes historie. Bruk av denne type litteratur gir grunnlag for museet til å plassere seg selv, sin rolle og intensjon i en større faglig sammenheng. Ingen av prosjektene i *Dokument 2000* hadde med en slik kontekstualisering av sitt eget ståsted. Heller ikke noen av dokumentene i *Norsk i går, i dag og i morgen?* reflekterer over de erkjennelsesmessige utfordringene i dette prosjektet.

I denne rapportens innledning, så vi at ett av prosjektets fire hovedmål var «... å sette *'det norske' under debatt*». Videre hadde prosjektet til hensikt å dokumentere «*prosessene som utspiller seg i møtet mellom innvandret og norsk kultur*». Vi så også at prosjektet ønsket å utforske hva som ligger i det de kaller *nyetnisitet*, og som prosjektdeltagerne beskriver

som «... *kulturformer som er resultat av møtet mellom innvandret og bestående kultur ...*».

Her er det et minstekrav med en presentasjon av prosjektets forståelse av norsk kultur (eks. Gullestad 1996 og 2006, Barnes 1954, Sørensen og Strådt 1997, Lien, Lidèn og Vike 2001). Dersom man skal kunne si noe om hvordan norsk kultur er endret de siste 30 årene, må man også kunne si noen om hva som kjennetegner det norske og det nordiske. Ideen om hva det vil si å være norsk, henger nøye sammen med det Anderson kaller *det forestilte fellesskap*. Betydningen av nasjonalstatens betydning for dette fellesskapet er en viktig forståelsesramme for hva det vil si å føle seg norsk. Hvordan påvirker den sterke nasjonal- og fellesskapsfølelsen forståelsen av det nye kulturelle mangfoldet? Litteratur som tar for seg fenomenet *nasjonalstaten* (for eksempel Anderson 1991, Gellner 1998), ville kunne gi prosjektmedarbeiderne en teoretisk ramme å ta utgangspunkt i for å forstå hvordan det innsamlede materialet kan kaste nytt lys over forståelsen av norskhet. Også her vil postkolonial teori være et nødvendig utgangspunkt for kritisk refleksjon over hva som preger kulturmøtene og forståelsen av kulturelt mangfold (Said, Fabian, Gullestad).

Empiriske kontekster

Berkaak påpeker at flere av prosjektene i *Dokument 2000* ikke forholder seg til eksisterende empirisk kunnskap om det fenomenet de skal dokumentere, og at dette fører til et lavere presisjonsnivå og lavere kvalitet ved produktet enn det som ville vært tilfelle dersom de hadde benyttet seg av empirisk teori. Han understreker at dersom materialet kun skal brukes til dialog og kommunikasjon, er det tilstrekkelig at man for eksempel tar utgangspunkt i et fenomen man har erfaring med fra sitt eget dagligliv. Men dersom det skal brukes som grunnlag for forskning, må det grundigere undersøkelser til, slik at man skaffer seg et utgangspunkt for å formulere en fruktbar problemstilling.

«Man må skaffe seg uttømmende kjennskap til temaet før man går i gang. Hvis man bare har spredt eller tilfeldig kjennskap til temaet man skal arbeide med, vil man være ute av stand til å formulere en problemstilling som vil kunne bidra til ny kunnskap» (Berkaak 2003:72).

Det refereres ikke til noen teori eller til noen studier av innvandrere i prosjektbeskrivelsen, prosjektplanene eller i egnevalueringen. Heller ikke i håndboken som prosjektet har publisert, diskuteres pro-

blemstillinger i relasjon til kulturkunnskap, empirisk kunnskap og annen forskning på fenomenet innvandring. Den fagkunnskapen man først og fremst refererer til, er av mer museal og metodisk art. Knut Kjeldstadlis verk *Nyere norsk innvandring* (2003) er ført opp som referanse og er nok i en viss grad tatt i bruk som bakgrunnsinformasjon. Hvordan man har brukt det, eventuelt hvilke innfallsvinkler og problemstillinger man kom frem til på grunnlag av dette verket, er likevel vanskelig å lese ut av det skriftlige materialet jeg har hatt tilgjengelig. Det har heller ikke kommet frem i intervjuer hvor dette har vært tematisert.

Rekdal (2005) hevder at kulturkunnskap regnes som en selvfølgelig og nødvendig kunnskap så lenge det er snakk om å dokumentere ulike trekk ved majoritetskulturen. Likevel er det ikke opplagt for alle innen museumsverdenen at man bør ha tilsvarende kunnskap om minoritetskulturene før man iverksetter dokumentasjon. Denne oppfatningen ser også ut til å ha preget *Norsk i går, i dag og i morgen?* Spesielt i den første fasen med dokumentasjon av pakistanske innvandrergupper støtte man på flere problemer som med stor sannsynlighet ville vært unngått dersom man hadde tilegnet seg empirisk kunnskap før man gikk til verks. Spesielt ser vi at det vedrører strategien for innsamling av pakistanske kvinners historier.

Tidligere analyser

Neste nivå i Berkaaks fremstilling av dokumentasjonsprosessen innebærer å gjøre seg kjent med hvordan andre har analysert og fortolket temaet man selv begir seg ut på. På den måten kan man vite hvilke spørsmål som er stilt før, på hvilke grunnlag og med hvilke resultater. Man kan posisjonere seg i forhold til denne litteraturen og de svarene den gir, og man kan begrunne hvorfor ens eget prosjekt er viktig for å kaste nytt lys over det samme teamet.

Denne måten å presentere stoffet på er vanskelig å finne i dette prosjektet. I innledningen til ABM-håndboken kommer en rekke påstander som med fordel kunne vært knyttet til empirisk kunnskap og begrunnelse. Det gjelder for eksempel påstanden om at den store innvandringen de siste 30–40 årene har skapt noe kvalitativt nytt. Hva er det kvalitativt nye som er skapt? Hva er skrevet tidligere om disse endringene i det norske samfunnet? Det samme gjelder setningen om at begrepet «norsk» har endret innhold. På hvilken måte? For hvem? Hva slags

kunnskap bygger dette utsagnet på? Er det enighet om hva dette nye innholdet er, eller er det prosjektets oppgave å definere det? Påstanden om at forskere bidrar til den negative fokuseringen, er heller ikke begrunnet. Her ville det mest redelige være å referere til hvilke forskningsrapporter eller mediauttalelser de bygger påstanden sin på. Prosjektet har til hensikt å være en stemme i debatten som bringer inn et nytt perspektiv. Som leser ville en ønske å bli satt inn i prosjektdeltagernes oppfatning av hva som preger denne debatten utover at den gir en skjev fremstilling av saken. Hvem deltar? Hvor går debattlinjene? Er det slik at et bestemt syn dominerer, mens andre blir overhørt? Dersom et slikt prosjekt skal bidra med kunnskapsoppbygging, er det nødvendig å forholde seg til den kunnskapen som allerede eksisterer på en mer grundig måte enn det som er gjort i denne omgang.

Problemstilling

Til slutt i Berkaaks klassifiseringssystem kommer formulering av de problemstillinger prosjektet skal forsøke å besvare. En formulert problemstilling vil fungere som en veiviser når man gjør valg i den videre dokumentasjonsprosessen, og vil øke treffsikkerheten når man skal foreta utvalg og datainnsamling. Dersom det ikke eksisterer nok kunnskap om fenomenet til at man kan formulere en problemstilling, vil man måtte nøye seg med en avgrensning av temaet. I dette prosjektets prosjektbeskrivelse har det ikke blitt formulert problemstillinger. Det nærmeste man kommer en avgrensning og presisering, er beskrivelser av de ulike *temaene* for de ulike formidlingsprosjektene som avledes fra hovedprosjektet.

Oppsummerende refleksjoner

Dette kapitlet har tatt for seg hvordan prosjektet har benyttet kunnskap i dokumentasjonsprosessen. Det viser seg å være stor avstand mellom det prosjektdeltagerne i prosjektbeskrivelsen sier de skal gjøre, det de faktisk har gjort, og det de sier at de har gjort. Målene og metodene i prosjektbeskrivelsen forutsetter at prosjektet gjennomføres på en måte som er systematisk, etterrettelig og dokumentert. Men prosjektdeltagerne mener det ikke forventes en presentasjon av det de kaller «bare tanker», og at de derfor ikke anser krav om dokumentasjon i tråd med vitenskapelige kriterier som relevant for deres vedkommende. Det får konsekvenser når de skal

operasjonalisere intensjonene i prosjektet, ved at de ikke foretar metodiske valg som fører dem frem til definerte mål. Det vedrører spørsmålet om *Norsk i går, i dag og i morgen?* skal ha som mål å styrke innvandrerens identitet, eller om målet skal være et systematisk innsamlet dokumentasjonsmateriale.

I den praktiske datasamlingen kommer disse to målene i konflikt med hverandre. Det er nødvendig å gjøre et valg om hvorvidt prosjektet skal ivareta det ene eller det andre formålet. Så lenge begge målene forfølges uproblematisk, vil begge hensiktene være skadelidende.

Delprosjektene

Vi skal nå se på delprosjektene som ble gjennomført under paraplyen *Norsk i går, i dag og i morgen?* Delprosjektene medregnes altså i paraplyprosjektet, men var planlagt før hovedprosjektet startet, de ble hovedsakelig finansiert fra andre kilder enn Norsk kulturråd, og de ble gjennomført mer eller mindre uavhengig av prosjektets styring. Fra prosjektledelsens side er det ikke lagt vekt på å koordinere, styre og kontrollere de ulike delprosjektene i tråd med en overordnet problemstilling. Da prosjektlederen ved Norsk Folkemuseum i et intervju ble spurt om detaljer rundt fremgangsmåten ved de ulike delprosjektene, blant annet utstillingen *Norsk i 100* svarte hun:

«Norsk i 100? Det kan jeg ikke svare på, det var IKM. Den utstillingen var bestemt lenge før jeg begynte, så den kan jeg ikke si noe om.

Dokumentasjonen som er resultat av oppbyggingen av utstillingen, skal skje etter de premissene som er for det prosjektet her. (...) Det var ting som var bestemt før prosjektet startet. Det samme gjelder utstillingene *Jeg er ikke rasist* og *Livets begynnelse*. Men materialet, som vi har sett som det viktigste, skulle inngå i samlingen.»

Jeg har derfor valgt å vie noe mindre tid på delprosjektene i denne rapporten. Evalueringen skulle imidlertid rette søkelyset mot utvalgte deler av hele prosjektet, inkludert formidlingsprosjektene, og vil derfor gi en kort presentasjon av alle delprosjektene, mens to delprosjekter får en grundigere evaluering. Disse to er utstillingene *Livets begynnelse – personlige historier om svangerskap og fødsel* og *Norsk i 100 – 15 historier om å krysse grenser*. Prosjektlederen ved IKM brukte en stor del av sin tid til innsamling og bearbeiding av materialet til *Livets begynnelse – personlige historier om svangerskap og fødsel*, og det representerer en sentral del av IKMs bidrag til fellesprosjektet. Den andre utstillingen er valgt fordi den på en direkte måte griper fatt i ett av hovedpunktene i prosjektbeskrivelsen, nemlig å sette det norske under debatt.

Min hverdag – min verden

I 2003 ble det sendt søknad til Norsk kulturråd om midler til å gjennomføre et dokumentasjonsprosjekt ved hjelp av barns egne fotografier av sin egen hverdag. Dette skulle rette seg mot skoler i Oslo. Det ble ikke spesifisert at man var spesielt ute etter å dokumentere innvandrernes hverdag og verden. Men antall innvandrerbarn på disse skolene er så stort at materialet viste seg å bli veldig relevant for dette prosjektet. Prosjektet fikk ekstra støtte fra Norsk kulturråd (kr 70 000,-) og ble sponset med rimelige engangskameraer og fremkalling av Kodak. 500 barn i femte og sjette klasse fra 14 skoler ble sammen med sine lærere invitert til Norsk Folkemuseum for å få informasjon om prosjektet. De fikk også litt undervisning om fotografering og dokumentasjon, samt omvisning på museet. Prosjektet resulterte i 13 000 fotografier med barnas egne kommentarer. Disse er katalogisert og inngår nå i arkivet sammen med det andre materialet fra *Norsk i går, i dag og i morgen?* En jury bestående av blant annet en profesjonell fotograf, ble engasjert til å premiere de beste bildene. Det ble også laget en utstilling på Norsk Folkemuseum basert på disse fotografiene.

Mat og kultur

Under denne hovedoverskriften var det planlagt to delprosjekter som tok for seg ulike kulturelle påvirkninger og endringer i mat og matkultur de siste 30 år. Det ene prosjektet, *Et nytt bybilde – nye butikker*, fokuserer, ifølge prosjektplanen, på hvordan innvandrerbutikkens vareutvalg og utforming har preget bybildet og nordmenns matvaner. Gjennom intervjuer med eiere og ansatte ville prosjektmedarbeiderne sette søkelyset på disse innvandrernes møte med det norske byråkratiet og det norske markedet. Ifølge prosjektplanen skulle søkelyset rettes mot betydningen av innvandrernes familiemønster og holdninger til arbeidstid og inntjening for å lykkes i

disse foretagende. Materialet skulle bestå av fotografier av butikkene og gatemiljøene, samt kvalitative intervjuer av innehaverne og deres kundegrupper. Målgruppen for dette delprosjektet var andre grupper av innvandrere enn de som er i fokus i livsløpsintervjuene. Målet var å dokumentere ca. 20 innvandrerbutikker.

I 2003 ble det gjennomført videodokumentasjon i tillegg til fotografering og intervjuer. Fem virksomheter ble dokumentert i samarbeid med en profesjonell fotograf. Man valgte både å gjennomføre planlagte og uanmeldte besøk. I oppsummeringen for 2003 understrekes det at prosjektet var i startfasen, og at det var behov for videre metodeutvikling. I prosjektets videre gang ble det imidlertid ikke gjennomført dokumentasjon av flere innvandrerbutikker. Det begrunnes med tidspress.

I det andre delprosjektet *Mat – etnisitet – globalisering*, skulle det fokusere på matens kulturelle betydning i en globalisert verden. Her skulle mat og matvaner blant innvandrere og etnisk norske dokumenteres. I prosjektbeskrivelsen stilles spørsmål om hva som er beholdt, og hva som er endret når det gjelder matvaner: «*Mat og kjønn er også et interessant aspekt ...*» (prosjektplan for 2002–2003). Målsettingen var å intervju ca. 30 kunder i innvandrerbutikker om deres kosthold. TV-kokker og bokhandlere var også en gruppe man ønsket å intervju. Prosjektet blir ikke omtalt i senere planer eller oppsummeringer. Begge disse delprosjektene er eksempler på dårlig samsvar mellom skriftlig materiale og praktisk gjennomføring i dette prosjektet.

Nye nordmenn – egne stemmer

Dette prosjektet ble støttet av stiftelsen *Fritt ord* og var et samarbeid mellom Norsk Folkemuseum, IKM og NOVA. Kirsten Danielsen ved NOVA var prosjektansvarlig. Innvandrere ble invitert til å skrive sine egne livshistorier, og det ble satt store ressurser inn på å nå flest mulig potensielle livshistorie-skrivere. Det ble laget 5500 informasjonsfoldere på elleve språk som ble sendt til 130 organisasjoner. Det ble også lagt ut material i 16 bibliotek i store byer utenfor Oslo, pluss elleve bibliotek i Oslo. I tillegg ble det informasjon til moskeer og museer, samt bekjentgjort gjennom media. Det kom inn ca. 50 livshistorier som representerte elleve ulike språk. De beste bidragene ble premiert. Noen av livshistoriene er nå samlet i en perm og utgitt i bokform. Min vurdering er at boken *Neste stopp Nord-*

polen. Nye nordmenn – egne stemme, er et svært vellykket delprosjekt, som i tråd med målsettingen om å sette det norske under debatt, serverer et «skråblikk» på norsk offentlighet, norsk kultur og norsk væremåte, og gir nye innsikter i hvordan det kan oppleves å være innvandrer i Norge. Materialet vil inngå i den felles arkivsamlingen.

Klær

Fokuset her var klær som et sosialt og kommunikativt medium. Under dette hovedprosjektet inngikk fem underprosjekter:

- *Hijab som vendepunkt*

Prosjektet tok utgangspunkt i at hijab kan være en ytre markering av et overgangsritual knyttet til jenter og unge kvinners utvikling som sosiale personer. Man planla å ta utgangspunkt i unge kvinner egne refleksjoner rundt bruk av hijab. Da det blusset opp debatt om bruk av hijab i norske medier, var IKM raskt ute med en «hot spot» utstilling om kvinners ulike forhold til bruk av dette hodeplagget. Tittelen på utstillingen var *Se meg som jeg er. Muslimske kvinner forteller om sitt forhold til hijab* (finansiering: Norsk kulturråd, Norsk Folkemuseum og IKM). Utstillingen inngikk senere i en bok der Njål Høstmælingen (2004) var redaktør. Den består av flere artikler der ulike bidragsytere debatterer bruken av hijab (*Hijab i Norge. Trussel eller menneskerett* (2004)).

- *Omstendighetsklær*

Her var man interessert i å undersøke kvinners holdninger til sin egen gravide kropp i et kulturelt og historisk perspektiv. Man ønsket også å undersøke forholdet mellom den subjektive opplevelsen av å være gravid, endringer i samfunnets syn på graviditet og den gravide kroppen. Prosjektet innebar å intervju og fotografere ca. 20 kvinner, de fleste innvandrerkvinner. Dette delprosjektet ble ikke omtalt i noen av oppsummeringene senere i perioden. Det er likevel med som et av temaene i utstillingskatalogen *Livets begynnelse. Personlige historier om svangerskap og fødsel*.

- *Begynnelse – om svangerskap og navngivings-tradisjoner i Norge*

Dette delprosjektet ble heller ikke omtalt spesielt i oppsummeringene senere i perioden. Det er likevel med som et av temaene i utstillingskatalogen *Livets*

begynnelse. Personlige historier om svangerskap og fødsel

- *Geistlige klær – klær som forbindes med sakrale handlinger i ulike religiøse rom.*

Dette var en del av et samarbeidsprosjekt mellom IKM og Norsk Arkitektur Museum, kalt *Våre hellige rom*. Her ble det engasjert flere medarbeidere til å foreta intervjuer og på annet vis dokumentere blant mange ulike religiøse grupper. En del av arbeidet ble gjennomført, men ikke sluttført. Det skyldes, ifølge prosjektets evalueringsnotat, at arkitektmuseet på den tiden ble konsolidert med Nasjonalmuseet for kunst. Prosjektet var støttet av ABM-utvikling, Norsk kulturråd og stiftelsen *Fritt ord*.

Antirasistisk arbeid i Norge. Fra Nansen til NOAS

Prosjektet hadde som mål å undersøke individuelle og kollektive initiativ til antirasistisk virksomhet i Norge. Prosjektet ble ledet av Bente Guro Møller og Ingrid Hansson. Knut Nyhus sto for gjennomføringen av dokumentasjon og innsamling av materialet. Den historiske utviklingen fra 1930 og frem til i dag ble valgt som temporær ramme. Det ble tatt i bruk flere typer kildemateriale for å forfølge problemstillingen; intervjuer, arkiver, bøker, presse, medlemsblader med mer. Arbeidet resulterte blant annet i IKMs utstilling og katalog: *Jeg er absolutt ikke rasist* (2004).

Prosjektet ble støttet av Norsk kulturråd, stiftelsen *Fritt ord*, Flyktninge- og innvandreretaten, Norsk Folkehjelp, Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO) og Norsk Organisasjon for Asylsøkere (NOAS).

Håndbok

En av publikasjonene som har kommet i kjølevannet av dette prosjektet, er metodeboken *Min stemme – vår historie. Dokumentasjon av det flerkulturelle Norge*. Den ble utgitt som ABM-skrift i 2005. Boken gir et innblikk i hvordan *Norsk i går, i dag og i morgen?* har forløpt. Man legger spesielt vekt på å formidle utfordringer knyttet til de praktiske sidene ved prosjektet.

Dokumentasjon i opprinnelseslandet

Prosjektmedarbeiderne i *Norsk i går, i dag og i morgen?* reiste til Tyrkia, Bosnia og Pakistan med den begrunnelsen at de ønsket å tilegne seg en bedre for-

ståelse av de fysiske og sosiale forholdene innvanderne kom fra. Ifølge prosjektlederen ved Norsk Folkemuseum var hensikten å få en forståelse av kulturen og livsbetingelsene i opprinnelseslandene. På reisene møtte de mange norskpakistanere, norsk-bosniere og norsktyrkere som snakket norsk, og som var villige til å stille opp til livsløpsintervju. Disse inngår i samlingen ved Norsk Folkemuseum.

I tillegg ble det tatt 2000 fotografier og 25 videofilmer. Det ble skrevet dagbok fra reisene, de er nevnt i håndboken, men utover det foreligger det ikke tilgjengelig skriftlig materiale som kan fortelle mer om verdien reisene har hatt for dokumentasjonsarbeidet. Det er heller ikke formulert noen problemstillinger eller på annen måte nedfelt hvordan man tenker seg at den økte forståelsen prosjektdeltagerne tilegner seg gjennom disse reisene, skal komme dette prosjektet til gode. Prosjektlederen ved Norsk Folkemuseum forklarer det slik:

«Begrunnelsen for å reise ble ikke nedskrevet i så veldig høy grad. Det var fordi vi ikke søkte om penger, så vi hadde ikke det direkte behovet for å skrive det ned. Men vi skjønnte at det ville gi en dypere forståelse ...»

Behovet for skriftlige, faglige begrunnelser knyttes her først og fremst til søknader om midler. Det kan forklare hvorfor det er så stort sprik mellom formuleringene og de faglige begrunnelser vi finner i prosjektbeskrivelsen, og det som er blitt fulgt opp i gjennomføringen. Prosjektdeltagerne har åpenbart ikke tatt utfordringen med å operasjonalisere fra de teoretiske perspektivene til praktisk handling alvorlig nok. Heller ikke den videre prosessen, som innebærer å trekke teoretiske slutninger på grunnlag av materialet de har samlet inn, er ivaretatt. Prosjektdeltagerne ser ikke denne oppgaven som en naturlig del av dette prosjektet, *det vil eventuelt komme i neste omgang i form av bøker og avhandlinger*. Turene ble, ifølge prosjektlederen ved Norsk Folkemuseum, dels finansiert av prosjektmidler, og dels av museene selv, i tillegg til midlene fra andre kilder bl.a. Norge 2005 A/S, opprettet av KKO i forbindelse med 100-årsmarkeringen av Norge.

Omtale av katalogen *Livets begynnelse. Personlige historier om svangerskap og fødsel*

Prosjektet er et samarbeid mellom IKM og NAKMI (Nasjonalt kompetansesenter for minoritetshelse), og presenteres med en vandrestilling og en publikasjon. Publikasjonen består av en utstillingskatalog og en samling vitenskapelige artikler.

Målet med prosjektet er å sette fokus på kvinners opplevelse av fødsel. Temaet er valgt som ett av flere allmennmenneskelige fenomener som uttrykkes forskjellig i ulike kulturer. Prosjektdeltagerne sier de ønsker å sette fokus på fødsel som noe positivt, men likevel ikke underslå de problematiske sidene ved møtet mellom ulike tradisjoner og kunnskapsregimer som skjer i svangerskapet og fødselsituasjonen.

En av IKMs styrker i sine presentasjoner er å presentere kjente forestillinger på en ny måte som bidrar til å skape refleksjon over egne holdninger og vedtatte sannheter. Måten personlige erfaringer kommer frem gjennom blant annet sitater, bidrar også til å øke innlevelse og skape følelsesmessig engasjement. Begge disse grepene er svært godt egnet til å skape dialog med publikum, noe også denne publikasjonen klarer. Bildenes kvalitet og måten de er satt inn i sammenheng med teksten på, fungerer også svært godt som verktøy i dialogen. Den første delen består av en rekke temaer som presenteres kronologisk (ventetid, matlyst, infertilitet, abort, omskjæring, fødsel, barseltid med flere). Disse inneholder en blanding av *fakta*, *sitater* fra jordmødre og kvinner som skal føde eller har født, og noen *råd og tips*. Andre del av publikasjonen består av en samling vitenskapelige artikler basert på både kvalitative og kvantitative metoder. Forfatterens faglige bakgrunn spenner vidt, og temaene tar delvis tak i noen av problemstillingene vi blir presentert for i første del av boken. Artiklene er tidligere publisert i vitenskapelige tidsskrifter, og de er relevante som bakgrunnskunnskap for å belyse de mange utfordringer som er knyttet til minoritetenes opplevelser i møte med det norske helsevesenet, samt spesielle medisinske problemstillinger knyttet til minoritetsmoren og barnets helse. Flere artikler tar for seg utfordringen det norske helsevesenet har i møtet med fødende kvinner som er omskåret, som er skeptiske til keisersnitt, eller som har diabetes (overhyppighet blant enkelte minoriteter). Dette er et ambisiøst prosjekt som forsøker å bryte ned noen institusjonelle barrierer og skape nye og fruktbare samarbeidsformer. Det er på mange måter et nybrottsarbeid, noe forfatterne selv også erfarte ved at de hadde vanskeligheter med å finne litteratur på området. Resultatet er en svært variert og allsidig produksjon.

Dersom man skal vurdere produktet ut fra noe strengere regler om konsistens og kunnskapsformidling, er det imidlertid noen grep som kunne vært

gjort for å heve kvaliteten. De to delene av publikasjonen har svært forskjellige sjangere, noe som ikke er problematisk i seg selv. Tvert imot er det en mulighet for publikum til å velge selv hvor dypt man vil gå inn i stoffet. Derimot savnes en overordnet ramme som kan binde de ulike bidragene sammen. Dersom det hadde vært en innledning og en avslutning som kunne binde sammen stoffet, ville dialogen med leseren blitt hevet atskillig. Dessuten er det ansporinger til flere interessant problemstillinger i den første delen av publikasjonen som ikke blir fulgt opp med diskusjon eller fordyping i neste. Dette gjelder for eksempel ulike måter å håndtere morkaken på etter fødselen. Fødende kvinner med norsk bakgrunn lar sykehuspersonalet håndtere etterbyrden ut fra de medisinske/hygieniske rutinene som eksisterer på sykehuset. Det knyttes ingen kulturell mening til denne i norsk praksis i dag. Derimot ønsker minoritetskvinner fra enkelte andre kulturer selv å håndtere etterbyrden på en måte som er i tråd med deres tradisjoner. En av informantene forteller at det var vanskelig å få lov til dette av sykehuset. Dette utsagnet blir stående alene, og leseren får ikke vite noe mer om hvordan fenomenet vurderes og håndteres av det medisinske personalet. Et annet eksempel er en norsk jordmor som mener at norske sykehusavdelinger for mange minoritetskvinner kan bli litt «... *vel selvdrevet, fordi noen ønsker mer oppvarting, men vi prøver å tilpasse det litt, men der kan det bli litt kollisjon*».

Dette sitatet korresponderer godt med sitater fra flere innvandrerkvinner som forteller om en kultur der barseltiden er preget av avlastning og avsondring fra plikter og aktiviteter. Også dette er et interessant eksempel som ville egnet seg godt for en oppfølging i fordypingsdelen. Forklaringen på at de to delene ikke korresponderer bedre, er antagelig å finne i at artiklene er skrevet og publisert tidligere, og samlet inn mellom disse to permene fordi de berører det overordnede temaet. De er ikke svar på konkrete problemstillinger reist i prosjektet.

Materialet i seg selv består av mange svært interessante data, og ideen med å kombinere en dialogbasert katalogdel med en medisinsk og sosiologisk vitenskapelig del er god fordi den gjør det mulig for publikum å velge ulike dybder og innfallsvinkler.

Men katalogen mangler en presisering av den overordnede rammen og den teoretiske tilnærmingen som ville gjort den til en enhetlig fremstilling, på tross av sjangerblandingen. Innledningsvis gis det

noen overordnede begrunnelser for hvorfor nettopp fødsler er et viktig tverrkulturelt tema i vårt samfunn: Fødsel er en tverrkulturell hendelse, hendelsen representerer ofte det første møtet med norsk helsevesen for minoritetskvinner, og det representerer spesielle utfordringer med tanke på omskjæring og traumatiske hendelser knyttet til krig. Inkluderingen av de vitenskapelige artiklene begrunnes med ønsket om å øke bevisstheten om etniske, økonomiske og sosiale forskjellers betydning for risiko ved fødsel. Det fortelles om vanskeligheter med å finne litteratur på området. Om det er slik at det ikke er gjort mye forskning når det gjelder fødsler i denne sammenheng, er det likevel mye forskning som handler om sammenhenger mellom etnisitet, sosio-økonomiske forhold og helse generelt, og denne kunnskapen kunne bidratt som en kontekstualisering av de ulike artiklene. Leseren får ingen modernitetsteoretisk eller empirisk kontekst som kunne skape mer forståelse for hvorfor disse faktorene henger sammen, på hvilken måte de henger sammen, og hvilken betydning det kan ha for problematikken som tas opp i denne publikasjonen.

Videre er det et savn at det ikke gjøres forsøk på å definere hva man mener med kultur, og hvordan den får betydning for den fødende kvinnen. Publikasjonen bærer preg av å være et forsøk på å unngå en etnosentrisk fremstilling. Men budskapet blir likevel preget av at den vestlige, biomedisinske måten å tenke fødsel på først og fremst blir presentert gjennom fagfolk (jordmødre og forskere). Det gis en begrunnelse og en sammenheng, mens andre kulturers holdninger, opplevelser og praksiser blir presentert gjennom personlige erfaringer fra enkeltmennesker. Dette bidrar til å forsterke den ubalansen som prosjektet har som mål å motvirke. Det at prosjektet mangler en klar *problemstilling*, gjør at fremstillingen blir ufokusert og noe usammenhengende. Som tidligere nevnt presenteres temaene kronologisk ut fra hvordan et svangerskap og en fødsel forløper, og sidene inneholder noen *fakta*, noen *sita-ter* og noen *råd og tips*. Disse henger ikke alltid sammen, for eksempel er *redsel og uro* tatt opp som tema på samme side som en statistikk over fruktbarhet i Norge. Flere av informantenes utsagn og andre setninger har behov for kontekstualisering for at ikke meningen med dem skal overlates fullstendig til tilfeldig tolkning, for eksempel denne: «*Staten bestreber seg på å kvalitetssikre fødselshjelpen, samtidig som flere regionale fødeklিনikker blir nedlagt.*» Hvem står

bak denne setningen? Med hvilken hensikt er den tatt med? Det kommer ikke frem av sammenhengen om det er et sitat fra en avis, eller om det er prosjekt-deltagerne som har satt inn den noe selvmotsigende og politisk potente setningen. Setningen kunne egnet seg ypperlig som en innfallsvinkel til å diskutere ulike sider ved og oppfatninger om kvaliteten på fødselshjelpen som gis i Norge, men dette potensial blir ikke realisert.

Publikasjonen er flere steder preget av manglende språklig presisjon. Her er et eksempel: «*Å skulle manøvrere i et landskap som kan virke preget av motstridende interesser, mens man som svanger er i en på mange måter utsatt situasjon*» (s. 10).

Måten denne katalogen er laget på, viser at den ikke bare skal formidle opplevelse, men også informasjon om rettigheter, medisinske fakta, fakta om det norske helsevesen og andre saksopplysninger. Derfor blir den tilsynelatende tilfeldige og ukontekstualiserte sammensetningen av fakta, personlige beretninger og råd til gravide, et minus.

Den store involveringen av forskere i selve prosjektet indikerer at dette materialet er ment som grunnlag for forskning. Det gjør det naturlig at materialet formidles gjennom en stemme, en autoritet som ønsker å formidle et perspektiv. I sin nåværende form får det et preg av å være *litt om alt om fødsel*. Det er synd, for det truer med å ødelegge formidlingen av det som ligger i materialet av god informasjon og bestrebelser på å etablere dialog og gjensidig respekt.

Hvis vi tar et skritt tilbake og forsøker å plassere dette delprosjektet i en større teoretisk sammenheng, kan vi velge å se denne katalogen som et eksempel på og et uttrykk for museenes endrede rolle. Museenes tradisjonelle rolle er svært nær knyttet til ideen om nasjonen som en enhetlig størrelse med klare grenser utad og sterk identitetsskapende betydning innad. Her har de kulturhistoriske museene hatt den viktige oppgaven å skulle formidle *vår historie*, slik det var ment at vi skulle oppfatte den. Denne oppgaven har fått svekket legitimitet på samme måte som mange andre autoritative fortellinger om nasjonen og fellesskapet bygd på enhet og likhet. Det kan tenkes at dette må ha ført museene inn i en identitetskrise parallelt med metaforen om nasjonen som en enhetlig størrelse. Hva skal rollen være når ekspertrollen ikke lenger er legitim? Vestheim (1994) hevder at de tradisjonelle kulturhistoriske museene har vært en del av «den store fortellin-

gen», det vil si den vestlige sivilisasjonens fortelling om sine egne fremskritt, mening og sammenheng. Han sier videre at museene, spesielt etter 1980-årene, har vært i et krysspess mellom det å skulle formidle den store fortelling og å motstå press fra postmodernitetens røster som insisterer på et det ikke finnes én stor fortelling, men mange små. Det kan se ut til at *Norsk i går, i dag og i morgen?* er utsatt for nettopp et slikt press. For eksempel kan delprosjektet *Livets begynnelse. Personlige historier om svangerskap og fødsel* betraktes som et slags *postmoderne opplysningsprosjekt*, der mange stemmer slippes til, og der erkjennelsen om at det finnes mange stemmer, mange sjangere og mange hensikter, er selve budskapet.

Omtale av utstillingen *Norsk i 100 – 15 historier om å krysse grenser*

Utstillingen i regi av IKM var bygd på 15 livsløpsintervjuer som siden er inngått i dokumentasjonsmaterialet for dette prosjektet. Noen av spørsmålene man søkte å berøre, var:

- Hva er norsk, og hvem er nordmenn?
- Er kryskulturelt ekteskap noe nytt?
- Hvor mange innvandrere kom til Norge i 1900?
- Hvorfor kom de, og hvordan ble de mottatt?
- Og hva med de som reiste fra Norge?

Gjennom fiktive familiehistorier ble det konstruert ulike hendelsesforløp fra 1905 og frem til 2005. Utstillingen er et ypperlig svar på en av utfordringene prosjektet skulle bidra til – å sette det norske under debatt. Her blir den sterkeste forestillingen om *det norske*, nemlig forestillingen om *likhet*, utfordret på en måte som er egnet til å skape refleksjon. Gjennom 15 fiktive familiehistorie som likevel tar utgangspunkt i faktiske hendelser, tegnes det en norsk historie som er mer mangfoldig og flerkulturell enn det som vanligvis kommer frem i historiebøkene. Historiene er gripende og kommuniserende samtidig som de gir faktiske opplysninger om hendelser og statistikk. På den måten knyttes mange «små fortellinger» til «den store fortellingen» om hvem som har formet nasjonen Norge gjennom de siste 100 år. Spesielt interessant er det å se hvordan nasjonalsymbolene fremfor noen – den norske kongefamilie – blir presentert som innvandrere på lik linje med andre innvandrere. Alle har hver sin personlige historie knyttet til det å innvandre eller utvandre – kongen har også sin. Utstillingen presen-

terer saklige opplysninger og personlige historier på en måte som bidrar til å snu vedtatte forestillinger på hodet. Det kommer tydelig frem at utstillerne har en hensikt som bryter med enhetstanken og likhetstanken, og de lykkes med å sette *det norske* under debatt.

Dialog, identitet eller vitenskap?

Prosjektet representerer to nye utfordringer innenfor museenes virksomhet. Det er dokumentasjon av samtiden og dokumentasjon av det flerkulturelle Norge. Begge deler har representert store utfordringer for prosjektarbeiderne, og de har flere ganger understreket at veien blir til mens de går. Berkaaks evaluering av *Dokument 2000* viser at de problemene man har støtt på i *Norsk i går, i dag og i morgen?* ikke på noen måte er enestående for Norsk Folkemuseum og IKM. Det kan se ut til at problemet med å dokumentere samtiden på en presis og meningsfull måte gjør seg gjeldende i de aller fleste prosjekter knyttet til samtidsdokumentasjonen i museer. Det som ser ut til å utgjøre den største utfordringen, er forståelsen av subjektivitet og posisjonering. Både i prosjektgruppen, styringsgruppen og den nedlagte referansegruppen finnes personer med relevant kunnskap. Dersom disse personene i større grad hadde fått mulighet til å ta i bruk sin kompetanse, ville prosjektet trolig ha hevet den samlede kumulative viten om det å *dokumentere aktuelle aspekter ved den nyere tids flerkulturelle samfunn*. Det gjelder både dersom prosjektet ses i lys av ønsket om å bidra til dialog, identitet og tilhørighet, og dersom det har som mål å bidra til en kunnskapsbase som representerer en flik av den nye norske flerkulturelle virkeligheten. Faren for å trække feil er i mye større grad til stede, og resultatet kan bli det motsatte av det som var den gode hensikten.

Per Rekdal etterlyser museumsprosjekter om innvandrere som kan samle trådene, trekke konklusjoner og etablere teori som igjen kan utprøves og danne utgangspunkt for nye spørsmål. Den sparsomme dokumentasjonen av erfaringer og de etiske og faglig begrunnede overveielserne gjør det vanskelig å etablere ny teori og stille nye spørsmål på grunnlag av dette prosjektet. Selve materialet kan selsagt danne grunnlag for interessante nye teorier og spørsmål, spesielt dersom man tar hensyn til at dette ikke er «*fortellingen*» om norsk innvandring. I metodeboken forteller prosjektmedarbeiderne at deres erfaringer viser at forskning ikke lar seg direkte

oversette til formidling. Ved utstillingen *Innvandring til Norge 1500–2002* tok man utgangspunkt i materialet samlet inn i forbindelse med produksjonen av bokverket *Norsk innvandringshistorie* (Kjellstadli 2003). Arbeidet med å lage en utstilling på grunnlag av dette materialet viste seg å være en større jobb enn man først trodde. Forskning lot seg ikke enkelt «oversette» til formidling. Det materialet som blir samlet inn med tanke på utstilling, skal kunne kommunisere med publikum. Det skal kunne gi opplysninger om et fenomen på en måte som vekker interesse og skaper opplevelse og gjenkjennelse hos publikum. Men utfordringen med å

oversette går begge veier. Det er ikke gitt at materialet som blir samlet inn med tanke på en politisk målsetting om å fremme inkludering og å skape identitet, umiddelbart lar seg oversette til godt forskningsmateriale. Materialet som skal brukes i forskning, bør samles inn på grunnlag av allerede stilte forskningsspørsmål og et perspektiv som påvirker innsamlingen gjennom hele prosessen. Det samme kravet til bevissthet i innsamlingsprosessen bør ligge til grunn dersom man skal foreta «dokumentasjon» av en gruppe mennesker og på den måten være med og «skape» deres historie, uansett om materialet skal brukes til forskning eller ikke.

Oppsummering

Denne evalueringen har vurdert hvorvidt prosjektet *Norsk i går, i dag og i morgen?* har nådd sine mål. Kjennetegnet ved disse målene er, foruten at de er interessante, relevante og viktige, at de er svært omfattende og ambisiøse. Siden evalueringen ikke har kunnet vurdere alle sider ved prosjektet, har fokuset rettet seg mot prosess og resultat av dokumentasjonsdelen, samt noen av formidlingsprosjektene.

Det ligger ingen motsetning i å poengtere at prosjektet, på tross av svakhetene som er påpekt, har vært preget av stor energi, dristighet og pågangsmot. Energien har blitt kanalisert i mange forskjellige retninger, der flere spennende prosjektideer ikke bare er skapt, men takket være intens søkervirksomhet rettet mot ulike finansieringskilder, også er blitt realisert. Flere av delprosjektene innebærer nye og potensielt viktige former for samarbeid på tvers av institusjoner og kulturelle grenser. Flere av dem har også imøtekommet intensjonen om å sette det norske under debatt. *Norsk i går, i dag og i morgen?* har fungert som en generator og inspirator for andre som arbeider med det flerkulturelle spørsmålet, og har skapt langt flere initiativ enn det som faller direkte inn under hovedprosjektet. Det har vært viktig for prosjektdeltagerne å vise til *resultater* for Norsk kulturråd som oppdragsgiver og finansieringskilde. Slik forklarer prosjektdeltagerne den store farten og den intense aktiviteten på mange ulike fronter samtidig, og slik forklares fraværet av *bare tanker* som del av det endelige resultatet. Den arbeidsformen, energien og viljen som har fått alle disse hjulene til å svinge på en positiv måte, har samtidig fått uheldige konsekvenser for kvaliteten av det endelige materialet.

Følgende spørsmål har vært særlig sentrale i evalueringen:

Har *Norsk i går, i dag og i morgen?* evnet å operasjonalisere målet om å kaste lys over og dokumentere

vesentlige trekk ved nyere innvandring og dens betydning for «norsk kultur»?

For å besvare dette spørsmålet i evalueringen har jeg lagt vekt på fire viktige aspekter:

(a) Siden dokumentasjonen av flerkulturelle erfaringer i det norske samfunnet knytter seg så sterkt til hvem som representerer, hvem som representeres, hvordan de som representeres, faktisk representeres, og endelig til hvem som har avgjort disse spørsmålene – og hvilke begrunnelser de har gjort det på grunnlag av – er så viktige, har jeg problematisert noen sider ved det jeg har kalt den postkoloniale situasjonen. Norsk Folkemuseum representerer et sentralt historisk uttrykk for den nasjonale fortellingen. Her har forestillingen om «oss» som en mer eller mindre kulturell ensartet gruppe blitt materialisert og vedlikeholdt gjennom fremstilling av ulike identitetsmarkører. Når Norsk Folkemuseum og IKM har satt seg fore å inkludere De Andre i fortellingen om «det norske», reiser det flere spørsmål som vedrører det jeg innledningsvis kalte den epistemologiske utfordringen. Hvilken betydning har den sterke vektleggingen av kulturell enhet i moderne norsk historie fått for forståelsen av kulturelt mangfold? Hvordan plasserer prosjektet *Norsk i går, i dag og i morgen?* seg selv i den intense debatten om kulturmøtets postkoloniale kontekst? Hvordan forholder det seg til den makt den nasjonale fortellingen og dens institusjoner gir når det gjelder retten til å «synliggjøre» De Andre? Hvilke grep foretas for å problematisere og eventuelt overskride majoritetens «rett» til å definere premissene for en slik synliggjøring? Hvordan har prosjektet åpnet for innvandrernes perspektiver på hva slags kulturelle artikuleringer det er tale om? Hva slags teori om kulturmøter og eventuelt multikulturelle prosesser bygger prosjektet på, og hvilke føringer ga dette for prosjektet?

Evalueringen viser at i den grad disse spørsmålene er blitt reist av prosjektdeltagerne selv, har de i liten grad evnet å operasjonalisere dem gjennom praktisk handling. Metoden som innebærer å la innvandrernes egne fortellinger bli en del av det nasjonale arkivet, har ikke vært problematisert på en måte som involverer de representerte. Premissene for synliggjøringen har helt og holdent vært deltagernes avgjørelse. Teorier om kulturmøter og multikulturelle prosesser har i noen grad vært til stede i prosjektbeskrivelsen og i håndboken som er produsert. Men de inneholder ingen referanser til annen litteratur om kulturteori, og de har faktisk ikke dannet grunnlag for problemstillinger og metodevalg.

(b) Av dette følger også spørsmålet om hvorvidt de aktører og grupper som utgjør prosjektets objekt, også har vært subjekt. Hvordan har de blitt involvert, og hvordan har deres involvering påvirket prosjektet?

Den mest bekymringsfulle konsekvensen av manglende erkjennelsemessig bevissthet er nedleggelsen av den faglige, flerkulturelle referansegruppen. I de få møtene som ble holdt med denne gruppen, ble det reist viktige prinsipielle spørsmål som vedrørte valg av innvandreregrupper, metode, temaer og problemstillinger. Nedleggelsen av referansegruppen ble i referatene begrunnet med merarbeid for prosjektdeltagerne og dårlig oppmøte fra referansegrupped medlemmene. Men flere av styringsgrupped medlemmene opplevde at deres rolle i prosjektet ikke ble tillagt vesentlig vekt. De følte at de viktige avgjørelsene ble tatt andre steder, og et par av dem brukte begrepet «innvandrerallibi» om sin egen deltagelse. I og med nedleggelsen av denne faglige, flerkulturelle gruppen ble innvandrernes medvirkning begrenset til praktiske oppgaver, som å opprette kontakter, være bindeledd, oversette og gjennomføre intervjuer. Disse oppgavene har vært essensielle for realiseringen av prosjektet, men har ikke gjort prosjektets objekt til et subjekt med avgjørende bidrag til utformingen av representasjonens kontekst.

(c) Prosjektet har tatt mål av seg å tilfredsstille visse krav til dokumentasjonsarbeidet som skal sikre at materialet har verdi som representasjon og som grunnlag for forskning. Dette gjør ikke prosjektet identisk med et forskningsprosjekt, men det stiller likevel en del grunnleggende krav til metodisk begrunnelse og systematikk som likner vitenskapelige krav. Disse angår særlig bevissthet om hvilke

problemstillinger materialet skal belyse, om hva slags ulike typer data som samles inn, om representativitetskriterier, om selve innsamlingskonteksten og om sammenlignbarheten i materialet. Evalueringen har vist at sammenhengen mellom datamateriale, prosjektets mål og metode i liten grad er operasjonalisert, og at prosjektet har et generaliseringsproblem. Temaene som omtales i prosjektbeskrivelsen, befinner seg på et generalisert nivå, mens materialet som skal belyse disse temaene, tar utgangspunkt i (noen få) kvalitative intervjuer. Veien fra de få til de mange blir ikke forklart eller besvart.

(d) Hvordan har selve organiseringen og gjennomføringen av prosjektet maktet å ivareta de ambisiøse målene? Jeg har her tatt utgangspunkt i erkjennelsen av at alle organisasjoner forholder seg til ulike og til dels motstridende mål. Disse målene befinner seg som oftest på flere abstraksjonsnivå og brukes til å kommuniserer mer eller mindre tilpassede budskap til ulike segmenter av organisasjonens «publikum», eksternt og internt. Spørsmålet vi må stille, er derfor hvorvidt disse er oversatt til hverandre på brukbare måter, hvorvidt de er konsistente over tid, og hvorvidt de har blitt revidert dersom endringsprosesser underveis har gjort dette påkrevd. Relevant her er også spørsmålet om prosjektet har evnet å lære av seg selv underveis. En illustrasjon på dette poenget er spenningen mellom store ambisjoner og ideer om nyskaping og bruk av vitenskapelige metoder på den ene siden, og ambisjonen om å utvide innvandrernes rolle fra kilde til aktør på den andre. Dette eksempelet illustrerer prosjektets hovedproblem: ambisjonene som ble formulert i prosjektbeskrivelsen har ikke blitt fulgt opp. Vi kan tenke oss to åpenbare og muligens rimelige forklaringer på dette:

1. Uforutsette kapasitetsproblemer har gjort det umulig å realisere *alle* ambisjonene.
2. Ambisjonene har blitt *endret* underveis.

Dersom ambisjonene endres underveis, kan det ha sammenheng med at:

1. Man lærer noe nytt.
2. Praktiske og økonomiske omstendigheter endrer seg, og ambisjonene må revideres.

I *Norsk i går, i dag og i morgen?* har vi sett at det eksisterer et betydelig avvik mellom ambisjoner slik de er nedfelt i prosjektbeskrivelsen og andre prosjektpublikasjoner, og resultat – uten at prosjektdelta-

gerne har tatt hensyn til dette eller begrunnet hvorfor. Det leder til følgende spørsmål: var ambisjonene faktisk først og fremst tenkt å skulle virke legitimerende utad, eller skulle de også i praktisk forstand være førende for gjennomføringen av prosjektet? Det er et faktum at prosjektet har lagt stor vekt på å produsere mange og gode intensjoner, noe som har gitt den nødvendige legitimering og finansiering. Det er etter min vurdering *ikke* problematisk i seg selv at dette har gitt gjennomføringen av prosjektet et noe uryddig og til dels *ad hoc*-preg. Det problematiske er at refleksjonen om de veivalg, prioriteringer og kompromisser som nødvendigvis måtte følge av dette, ikke ser ut til å ha blitt gjennomført i tilstrekkelig grad. Derfor fremstår de viktigste valgene i prosjektet som mer tilfeldige og mindre godt begrunnet enn det som synes nødvendig.

Denne rapporten har, av grunner jeg har gjort rede for, konsentrert seg om dokumentasjonsdelen av prosjektet og forholdet mellom mål og metode. I denne sammenhengen er *kompetanse* en vesentlig faktor som ikke har vært eksplisitt fokusert, men som på mange måter angår gjennomføringen av *Norsk i går, i dag og i morgen*? Har museene hatt den nødvendige kompetansen som skal til for å realisere ambisjonene i *Norsk i går, i dag og i morgen*? Min vurdering er at kompetansen i høy grad har vært til stede, men organiseringen av den, måten den er tatt i bruk på – og ikke minst det at den ikke er tatt i bruk – gjør at vi må spørre om ambisjonene i prosjektet faktisk har vært for mange og for store.

Litteraturliste

- Anderson, B. (1991): *Imagined communities. Reflection on the origin and spread of nationalism*. London: Verso.
- Barnes, J.A. (1954): «Class and Committees in a Norwegian Island Parish». *Human relations*, vol. 7: 29–58.
- Berkaak, O.A. (2002): *Fri for fremmede. En evaluering av signalprosjekt Open Scene*. Oslo: Norsk kulturråd, notat nr. 45.
- Berkaak, O.A. (2003): *Samtid: en lang historie. En evaluering av museenes tusenårsprosjekt Dokument 2000*. Oslo: Norsk kulturråd, notat nr. 56.
- Boe, L.H., K. Gaukstad og T. Sandrup: *Min stemme – vår historie. Dokumentasjon av det flerkulturelle Norge*. ABM-utvikling, skrift nr. 19 (2005), Oslo.
- Borgström, B.E. (1997): *Engaging with the Past in a Swedish Parish*. Stockholm: Gotab forlag.
- Brox, O., T. Lindbekk og S. Skirbekk (2003): *Gode formål – gale følger? Kritisk lys på norsk innvandringspolitikk*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Brunsson, N. (1989): *The organization of hypocrisy: talk, decisions and actions in organizations*. Chichester: Wiley.
- Bugge Amundsen, A., B. Rogan og M.C. Stang (red.) (2003): *Museer i fortid og nåtid. Essays i museums kunnskap*. Oslo: Novus forlag.
- Crawford, I, S. Kippax, J. Inyx, U. Gault og P. Benton (1992): *Constructing meaning from memory*. London: Sage Publications.
- Christensen, A.L. (2003): «Landskap på museet: Museet i landskapet.» I Bugge Amundsen, A., B. Rogan og M.C. Stang (red.) (2003): *Museer i fortid og nåtid. Essays i museums kunnskap*. Oslo: Novus forlag, 95–116.
- Danielsen K. (red.) (2005): *Neste stopp Nordpolen. Nye Nordmenn – egne stemmer*. Stamsund: Orkane forlag.
- Einarsen, H.P. (2005): *Mellom undringshjem og kamparenaer. Museer og den flerkulturelle virkeligheten*. ABM-utvikling, skrift nr. 12. Oslo.
- Fabian, J. (1983): *Time and the other. How anthropology makes its object*. New York: Columbia University Press.
- Fägerborg, E. (2003): «Kulturhistoriska museer och forskning – en het potatis.» I Bugge Amundsen, A., B. Rogan og M.C. Stang (red.) (2003): *Museer i fortid og nåtid. Essays i museums kunnskap*. Oslo: Novus forlag.
- Geertz, C. (1973): «Thick Description». I *The interpretation of Cultures*. New York: Basic Books, 3–54.
- Gellner, E. (1998): *Nationalism*. London: Phoenix.
- Gullestad, M. (1996): *Hverdagsfilosofier. Verdier, selvforståelse og samfunnssyn i det moderne Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gullestad, M. (2006): *Plausible prejudice: everyday experiences and social images of nation, culture and race*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Gynhild, S. (1997): *Samtiden og museene. Dokumentasjon og forskning*. Norsk museumsutvikling, skriftserie nr. 2. Oslo.
- Høstmælingen, N. (2004): *Hijab i Norge. Trussel eller menneskerett?* Oslo: Abstrakt forlag.
- Johansen, A. (1989): «Ting, tid og identitet.» *Syn og segn*, årgang 95, nr. 3.
- Kjeldtadli, K. (red.) (2003): *Norsk innvandringshistorie*. Bind 3. «I globaliseringens tid 1940–2000».
- Lien, M.E., H. Lidèn og H. Vike (red.) (2001): *Likhetens paradokser. Antropologiske undersøkelser i det moderne Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Moshus, G.H. (1995): *Kulturentreprenører i det flerkulturelle Norge. En evaluering av Internasjonalt Kultursenter og Museum*. Arbeidsnotat nr. 3. Oslo: Norsk kulturråd og Ungforsk.

- Møller, B.M., P.B. Rekdal, L. Apall Olsen og M. Hølmebakk: «*Likhet i forskjellene*» *Alternative innfallsvinkler til museumsformidling*. Et samarbeid mellom Universitetets Etnografiske Museum, Oslo Bymuseum og Internasjonalt Kultursenter og Museum, Oslo (Trykt sv Hestholms Trykke A/S, Skytta).
- NOU (1996:7): «Museum, mangfold, minne og møtestad». Kultur- og kirke departementet (statens forvaltningstjeneste, seksjon statens trykking).
- Rapport fra seminar: *Museumsformidling i et flerkulturelt samfunn*, 15. og 16. april 1996, IKM (Internasjonalt Kultursenter og Museum), Oslo.
- Rekdal P.B. (red.) (2005): *ABM-institusjonene i Norden. Kompetanseoppbygging for et multikulturelt normalsamfunn*. ABM-utvikling, skrift nr. 13, Oslo.
- Said, E. (1978): *Orientalism*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Sommerseth-Jakobsen, K. (2003): «Hennes historie i museet.» I Bugge Amundsen, A., B. Rogan og M.C. Stang (red.) (2003): *Museer i fortid og nåtid. Essays i museumskunnskap*. Oslo: Novus forlag.
- Smith, C. (2003): *Moral, believing animals. Human, personhood and Culture*. Oxford: Oxford University Press.
- St.meld. nr. 22 (1999–2000): «Kjelder til kunnskap og oppleving». NOU'er og St. meldinger er hentet fra internettadressen:odin.no.
- Sørensen, Ø. og B. Stråth (1997): *The Cultural Construction of Norden*. Oslo – Stockholm – Copenhagen – Oxford – Boston: Scandinavian University Press.
- Vestheim, G. (1994): *Museum i eit tidsskifte. Fortidsarv som underhaldning?* Østlandsforskning. Oslo: Samlaget.